

TÜRKİYE'DE KIRSALIN KOŞULLARINI YÖN DERGİSİ ÜZERİNDEN OKUMAK*

Muhammet Ali SAĞLAM**

ÖZ

Türkiye kırsal tartışmalarının önemli aşamalarından biri olan 1960'lı yıllar esasında ithal ikameci sanayileşmenin kalkınma planları çerçevesindeki hâllerinden bağımsız değildir. Bu hâl, bir taraftan kalkınmanın yeni eksenini diğer taraftan ise Türkiye düşün ikliminin soy kütüğünü içinde barındırır. Bu bağlamda bu çalışmanın öznesi olan Yön dergisi 1960'lı yıllar boyunca kırsal ile sınırlı olamayacak şekilde Türkiye iktisadi, siyasal ve sosyal hayatına dair sol Kemalist bir çizgiden söz söylemiştir. Bu çalışmanın esas amacı Yön dergisinin kırsal/tarım sorununa yaklaşımını açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda kırsaldaki mülkiyet eşitsizliği, borçlanma pratikleri, çiftçiyi topraklandırma yasa tasarısı etrafındaki görüşleri ile kalkınmanın kırsala dair bakışının Yön dergisi çevresindeki yansımalarını ele almıştır. Yön dergisi, Türkiye kırsalının dönem sorunlarına dair tespitlerinin yanı sıra çeşitli çözüm önerileri de dile getirmiştir. Bu bağlamda daha eşitlikçi bir kırsal politikası sunan Yön dergisi bu hâliyle sosyalist bir iktidar stratejisinin kırsaldaki politikasının dinamiklerini de dışa vurmuştur. Nitekim kamulaştırma, toplulaştırma, kooperatifleştirme, köylülerin sürece aktif katılımı gibi öneriler Yön dergisinin sıklıkla dile getirdiği çözümlerdir. Çalışma, Yön dergisinin 1960'lı yıllar boyunca haftalık olarak çıkan sayılarının taranması üzerine inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra Yön dergisi ile ilgili metinler ve dönemin politik ekonomisi, ikinci el kaynaklar üzerinden metne yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sorunu, Kırsal Kalkınma, Yön Dergisi.

READING THE CONDITIONS THE RURAL STRUCTURE IN TURKEY THROUGH THE MAGAZINE 'YÖN'

ABSTRACT

The 1960 was collectively an important era for Turkey's rural debates. They were they were largely tied to import substitution and industrialization within the framework of development plans. This also included the new axis of development and the genealogy of Turkey's intellectual climate. In this context, the magazine Yön * which is the subject of this study – viewed and analyzed Turkey's economic, political, and social life – rural and urban alike – from the angle of left-wing Kemalism. The study will look at how Yön addressed the country's rural/agricultural problem. In this context, we will discuss the inequality of ownership in the countryside, borrowing practices, views around the draft law on landing the farmer, and the authors' views of rural development. The magazine also featured the origins, developments of, and the forms these relations took across the country, all the while addressing center-local power relations and the reproduction of these relations in local networks. Yön offered solutions to those problems – namely a more egalitarian rural policy (thus revealing the dynamics of a socialist power strategy in the countryside), expropriation, consolidation, cooperativization, and active participation by villagers in the process. During our research, we looked weekly issues of the Yön alongside secondary texts related to the magazine and the political economy from the aforementioned period.

Keywords: Agricultural Problem, Rural Development, Yön Magazine.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 28.07.2022; Yayına Kabul Tarihi: 21.08.2022

* Bu çalışma daha önce özet olarak sunulan "Geleneksel Aydınlardan Organik Aydınlara Geçişte Yön Dergisi ve Kırsal". 7. Uluslararası Karadeniz Sosyal Bilimler Kongresi, 28-29 Ağustos 2021, Ordu." künyeli çalışmanın genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İİBF, İktisat Bölümü, ARTVİN; ORCID: 0000-0001-6617-7958, E-posta: alisaglam@artvin.edu.tr

Giriş

2022 yılı başında açıklanan nüfus sayımlarına göre Türkiye nüfusunun % 6,8'i kırsal alanlarda yaşamaktadır (bk. URL 1). Buna karşın geç dönem Osmanlı'sından erken Cumhuriyet Dönemini de içine alacak şekilde bütün bu evrelerde nüfusun % 75-80 civarındaki kısmı kırsal alanlarda yaşıyordu (Pamuk, 2014, s. 157). Tek başına olmazsa bile Türkiye demografyasının mekâna dair bu değişimi/dönüşümü tarım sorununun iktisadi düşüncedeki yerinin neden zorunlu bir hâl olduğuna dair bir başlangıç vesilesi olur. Bu bağlamda tarım/kırsal sorunun hem niceliksel değişimi hem de nitelikleri üzerinden yapılan tartışmalar kaçınılmaz bir sürekliliğe sahiptir. Bundan mütevellit tarım/kırsal sorunu zaman içinde değişmiş ve entelektüel dünyadaki yerini değişen oranlarda almaya devam edegelmiştir. Sorunun bugün kırsalın ötesini içeren nitelikleri olmakla birlikte kendisinin değişen hâllerindeki süreklilikleri yazın dünyasındaki yerini korumaktadır.

Sanayi Devrimi ile tarım sorunun süreklilik kazanan kırsal ve kırsalın üretimden-tüketime, tarımsal girdilerden-makineleşmeye, artık değerden-ranta, feodalizmden-kırsalın toplumsal yapısına, kapitalizm ile tarım arasındaki ilişkinin niteliği ve geleceği gibi pek çok sorun alanı Marksist ve Marksist olmayan düşün insanları tarafından tartışıl原因lmıştır. Köylülüğün, kapitalizmin önünde bir engel olduğu ve bu durumun en nihayetinde köylülüğün kapitalizm tarafından tasfiyesi ile son bulacağı temel önermesinden başlayıp kendi içinde farklı bakış açıları üreten Marksist literatür, değişen yapısal ilişkiler ve bir zümre olarak köylülüğün bu ilişkilerdeki hâllerini yeniden farklı içerikleriyle ele almaya devam etmiştir. Bu bağlamda 19. yy. sonu ve 20. yy. başında Marks, Lenin, Kautsky, Luxemburg gibi erken dönem Marksist düşünürler tartışmanın en belirgin hattını oluşturmuşlardır. Marksistlerin dile getirdiği kapitalizm ile köylülük ilişkisinin kapitalizm lehine nasıl sonuçlanacağını sorunu zaman içinde yeni yaklaşımlarla kapitalizm ile köylülüğün nasıl iç içe devam edebileceği tartışmasına evrilmiştir. Bundan mütevellit tartışmaların yeni aksı kapitalizm köylülük karşıtlığından kapitalizm ile köylülüğün nasıl yeniden formlar ürettiği olagelmıştır. Bu bağlamda özellikle Marks'ın önermesinden kopmadan Kautsky'nin tarım sorununu kapitalizm ile ne türden ilişkilennmeler içine girdiği/gireceği önermesi önemli bir dönemeçtir (bk. Kautsky, 1988). Yine Chayanov'un değişen yapısal ilişkiler ve köylünün direnme stratejilerine dair yazdıkları bu yeni aksa bir başka iyi örnektir (Chayanov, 1925, s. 118-194).

20. yy. ikinci yarısında -erken dönem çalışmalarından hareketle- yapı ve aktörlerin ilişkilennmesi, kırsalın kapitalizmle ilişkisini niceliksel tanımlamaların ötesine taşınmasına yani ilişkinin kendisine odaklanılması iktisadi düşünüşteki bir başka önemli uğraktır. Köymen'in de ele aldığı üzere kaynağını klasik iktisatçıların kırsala yaklaşımından alan ve 19. yy. Rus ve Alman tarım yapısını sorunlaştıran metinlerden oluşan bu hat 20. yy. kırsal tartışmalarına dilmaçlık yapmanın ötesinde bu yeni evrenin oluşmasında kaldıraç görevi üstlenmiştir. Bu bağlamda 20. yy. ikinci yarısında daha baskın olmak üzere Neoklasik İktisat Kuramı ve Modernleşmeci Kalkınma Kuramı ve bir eleştiri olarak ortaya çıkan bağımlılık okulu iktisadi düşünce içinde kırsala dair bakışlarıyla niceliksel anlatıdan kopmadan ama gittikçe belirgin bir şekilde ilişkinin niteliğine yoğunlaşmaya başlamışlardır. Bu üçlü arasında özellikle bağımlılık okulu ve ardılları nitelik yoğunluğu bakımından belirgin bir yerde durmaktadırlar. Aynı hattın içinde yer alan küçük köylülük ve "Yeşil Devrim" tartışmaları 1970'ler ve sonrasında kırsala dair tartışmaların bir başka önemli eksenini oluşturmuştur (Köymen, 1999, s. 133-140). Köylülüğün kapitalizm ile eklemlenme ve bu eklemlenmenin üretmiş olduğu yeni ilişkiler bağlamındaki formu 1960-70'li yıllardaki diğer tartışma alanı olmuştur. Eklemlenme okulunun bu dönemdeki tartışmalara katkısı kapitalizm ile kırsal ilişkisinin çevre ülkelerdeki hâlleridir. Bu bağlamda Wolpe, Carter, Laclau, Taylor ilk akla gelen eklemlenme okulu temsilcilerdir

(Ersoy, 1984, s. 1-22). Özellikle Latin Amerika gibi çevre bölgeler ile kapitalizm ilişkisinin tarım alanındaki yansımaları eklemlene okulu tarafından ele alınmıştır.

Tarım sorunun sürekliliğine vurgu anlamında son olarak Neoliberal dönem’deki tartışmalara küçük bir bölüm ayırmak kuramsal tartışmanın sürekliliği açısından kıymetlidir. Bu bağlamda Neoliberal dönem çok uluslu şirketlerin tarım ile olan ilişkilerinin sorun yapıldığı bir evre olarak gündemdeki yerini almıştır. Neoliberal dönem’de gıda sorunu, sözleşmeli çiftçilik gibi pek çok yeni form tartışmanın yeni eksenini oluşturmuştur. Neoliberal dönem’le birlikte ulusüstü kuruluşların tarım sorununa yaklaşımının gübreden tohuma, oradan üretime dair kotalara ve hatta verimliliği içeren düzenlemeleri ile çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) lehine yapılan müdahaleler karşısında kaynağını Chayanov gibi sosyal demokrat düşünürlerin düşüncelerinden esinlenerek köylünün direnişine atıflar yapan önermelerin yansıması; küçük meta üretiminden üçüncü gıda rejimi gölgesinde şekillenen sözleşmeli çiftçilik ve işçilik gibi kırsala dair yeni örüntüler yeni köylülüğün günümüze kadar uzanan yapısal değişimlerle birlikte gelişen hâllerini tarifleyen akımlardır (Aydın, 2018, s. 43-63).

Bu küçük kuramsal izlek iktisadi düşünce ve dolayısıyla iktisat tarihi ile tarım sorunu arasında bir süreklilik olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda iktisadi düşünce içinde tarım sorunun nasıl ve hangi parametreler üzerinden ele alındığı, tarım sorunu ile kırsal örgütlenme, kullanılan teknolojiye ilişkin değişimler, kalkınma/terakki ile olan bağının değişen hâlleri, azlık sorunu ile olan yakın ilişkisi gibi konular düşünürler tarafından ele alınan başlıca konulardır. Bu çerçevenin Yön dergisinin sayıları içindeki yeri bu çalışmanın esas konusudur. Bu bağlamda tarım sorununun kuramsal arka planı Marksist bir eksenle ele alınarak, literatürdeki yeri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu eksenle amaç 1960’lı yıllar Türkiye solunda önemli bir yer edinen Yön dergisi çevresindeki tartışmalara ne denli dilmaçlık etmiştir ötesine taşınarak Yön dergisinin metinlerinde tarım sorunu, kırsal, makineleşme, kırsal mülkiyet ilişkileri ve benzeri konuları açığa çıkarmaktır. Bu bağlamda Türkiye kırsalının yapısı ve yapının unsurları ve çözüm önerilerinin kırsal kalkınma eksenindeki izlekleri tartışmanın odak noktası olmuştur. Bu hat oluşturulurken tarım sorununun nasıl ele alındığının kuramsal arka planı makalenin çerçevesi açısından önemli görülmüştür. Kuramsal arka plandan hareketle Yöncülerin kendilerini tarif ettikleri yerin açığa çıkarılması sağlanmıştır. Bu izlek oluşturur iken Yön dergisi taranarak tarım/kırsal ile ilgili görüşleri sistematik bir değerlendirme konusu yapılmıştır. Yine yeri geldikçe ikinci el kaynaklardan sıklıkla yararlanılmıştır.

1. Tarım Sorununa Dair Düşünce ve Politikanın Evrimi

Piyasa mekanizması etrafında kurgulanan klasik anlatının kırsala dair temel önermesi doğası gereği arz-talep etrafında oluşacak bir fiyat mekanizmasının üretimden tüketime kadar bütün tarafları memnun edeceği tezine dayanıyordu. Fakat bu kabul toplumsal kesimlerin konumlanışlarının getirmiş olduğu uzlaşmazlık temelinde ele alındığında çoğunlukla uzlaşının yeri çatışmaya evrilegelmiştir. Nitekim Napolyon Savaşı sonrası daha etkin referans alınan piyasa fiyatı İngiliz Parlamentosunda yer alan büyük toprak sahipleri ve taraftarları tarafından kendi lehlerine olacak şekilde tahıl yasasını çıkarması bu durumun onlarca tipik örneğinden sadece biridir. Bu bağlamda piyasacı yaklaşım fikrinin iki önemli temsilcisi olan Malthus ve Ricardo tahıl yasası tartışmalarında karşı karşıya gelmişlerdir. Düşünürler, toprak sahipleri ve sanayi sermayesi arasındaki gerilimi “ülkenin faydası” ekseninde tartışmışlardır.¹ Whigs Partisi üyesi olan Ricardo tahıl

¹ Bu tartışma İngiltere’deki sermaye sınıfı içi fraksiyonları aşarak sürmüştür. Bu bağlamda tartışmanın/yasal düzenlemenin iktisadi düşünürler arasındaki tartışmalardaki karşılığı Türkiye iktisadi düşüncesinin özellikle Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet dönemindeki “tarım mı sanayi mi terakkinin eksenini/yönünü olmalıdır?” tartışmasına iyi bir örnektir.

yasasının kaldırılmasını aksi takdirde artan fiyatların daha az verimli toprakların tarımın konusu olacağını savunmanın yansırı ithal edilen hububat ürünlerinin üzerindeki vergilerinde kaldırılmasını savunmuştur (Kazgan, 2009, s. 81-85). Böylece İngiliz sanayi sermayesi üzerindeki emek sınıfı baskısını hafifleteceğini ima etmektedir. Buna karşın Malthus ise rantın tüketim talebini arttırdığını bunun da sanayi sermayesinin ürettiklerini arttırma işlevi göreceğini savunmaktadır (Köymen, 1999, s. 133-134; Hunt, 2009, s. 122-140). Klasikler arasındaki bu tartışma esasında piyasanın düzenleyiciliğinin referans alınmakla birlikte toplumsal kesimlerin mücadele içinde konumlanmalarını da içerir. Diğer taraftan List'in/Alman tarihçi okulunun piyasa söylemine eleştirisi meselenin sadece iç pazar olmadığını aynı zamanda uluslararası boyutunun da önemli olduğuna dikkat çekmesiyle heterodoks okulları da bu tartışmanın bir başka hattı yapmıştır. Bu bağlamda korumacılığın rekabetçi piyasalar tezine dair bu karşı duruşu bir çelişki gibi görünmenin ötesinde toplumsal kesimler arasındaki çok yönlü çatışmaların siyasal, sosyal ve entelektüel dünyadaki bir yansıması olarak okumak daha yerinde olacaktır. Sadece devletler ve sermaye sınıfını oluşturan klikler arası çatışma tezinin görünür hâlleri değildir. Daha önemlisi emek ve sermaye sınıfının konumlanması ve uzlaşmasının imkânsızlığı ile birlikte düşünüldüğünde piyasacı söylemin daha temelden bir başka eleştiri ekolü olan Marksist okul ile de entelektüel karşılaşmasının kaçınılmazlığına alan açar.

Marx tarafından "Kapital"de yazılan "büyük sanayi ve tarım" adlı bölüm Marksistlerin tarım sorununa bakışına başlangıç kabul edilecek ise iyi bir örnektir. Marx, bu bölüme "büyük sanayinin tarım ve tarım üreticilerinin toplumsal ilişkilerinde yol açtığı devrim ancak daha sonra ortaya konabilir." (2013, s. 480) cümlesiyle başladıktan sonra bazı öngörülerde bulunulabileceğini dile getirmektedir. Bu bağlamda makine kullanımı ile tarımsal kesimdeki işçi "fazlaşması" arasındaki bağa dikkat çektikten sonra; aynı zamanda yaşanan mekânların daha fazla üretimin parçası hâline gelmesine rağmen kırsal nüfusun mutlak olarak azaldığını dile getirir. Sanayinin tarımsal mekânlara girmesiyle birlikte kapitalizmin köylüler üzerindeki dönüşümünü/etkisini çatışma ekseninde yorumlar. Bu bağlamda ilk etapta kırsal ve kentsel sınıfsal gruplar arasındaki sınıf çatışmasının artacağını öngörür. Yine tarımdaki makineleşme ile "bilim" ve "teknoloji" sayesinde "akıl dışı" yöntemlerin devre dışında kalacağını altını çizer. Son kerte de ise sanayi ve tarım arasında yaşanan gerilimin sona erip bir bütünleşme olacağını dile getirir. Bu gerçekleşir iken verimi maksimize etme çabasının insan ile doğa arasındaki maddi alışverişi tahrip etmenin yanı sıra kırsal ve kent işçilerinin sağlıklarında tahribatlar üreteceğini öngörür (2013, s. 480-482).

Marx'ın bu öngörüsüne rağmen Marksist ekol içinde tarım sorununa en derli toplu yaklaşım 1899 yılında Karl Kautsky'in aynı ismi alan eserinden gelir. Sanayinin hızla geliştiği Almanya'da kırsal kesimdeki üretim ilişkilerinin dönem Almanya'sının geri tarafını temsil ettiği gözden kaçmıyordu. Alman sosyal demokrasi hareketinin önemli kuramcılarından olan Karl Kautsky ülkelerin özgünlüğüne rağmen kapitalizmin temel gelişim yasalarının söz konusu ülke içinde geçerli olması gerektiğini savunup, çözüm olarak ise küçük köylülüğün büyük ölçekli kapitalist çiftçiliğe olan üstünlüklerini problem ederek sunmuştur (1988, s. 311-407). Almanya'nın sanayileşmesinin en tepede olduğu bir anda ortaya çıkan bu eser; geç dönem Marksistlere yol göstermenin yansırı Marx, Lenin ve Lüksemburg gibi düşünüler (Aydın, 2016, s. 44) içinde/yanında (sosyal demokrat parti ile devam eden ilişkisi) Marksist teorinin o güne kadar tarıma dönük en derli toplu yaklaşımını içerir. Aydın, bir başka metninde ise bu durumu Kautsky dönemi kapitalizm köylülük ilişkisi üzerinden genelleyerek o dönemde iki görüşün hâkim olduğunu vurgular. Buna göre; bunlardan ilki Werner Sombart tarafından da dile getirilen küçük işletmelerin büyük işletmeler karşısında yaşamlarını sürdürmesi, diğeri ise Alman Sosyal demokrasi

çevresinde dile getirilen kapitalist gelişme ile küçük işletmelerin yok olacağı şeklinde ortaya atılan savdır. Sombart’ın Marx’a olan eleştirilerinde; Marx’ın kırsalın 19. yy. sanayileşmesi ile ilişkisini sağlıklı ele alamadığını iddia eder. Keza sanayileşmeye yeni başlayan ülkelerden biri olan Rusya’nın kırsal kesiminde yaşanan eşitsizliklerin can yakıcı bir seviyede olması üzerinden sanayileşmenin her daim benzer bir ilişki üretmediği eleştirisini gündemin bir başlığı olarak dile getirir. Buna karşılık Kautsky ise Sombart’ın Marks eleştirisine karşılık Marks’ın kapitalizm-köylülük sorunu etrafındaki önermesinden kopmadan ve fakat esas olan şeyin bu sürecin nasıl ve ne şekilde dönüşüm geçirdiğini merkeze alınması gerektiğini savunmasıyla hem Sombart’ta cevap vermiş oluyor hem de bu tartışmanın seyrine dair önemli bir alan açıyordu (Aydın, 2018, s. 36-49).

Marksist klasikler arasında önemli bir yere sahip olan Lenin’in “*Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi*” adlı çalışması Marksist okuma içindeki diğer önemli bir aşamadır. Yoğunlaşma yasasından hareketle toprak mülkiyeti ve üretim araçlarının topraksız, küçük köylü ve orta köylüler aleyhine zengin köylüler lehine el değiştirdiğini el almış ve bunun kırsalda değişen mülkiyet ilişkilerini nasıl ürettiğini tartışmıştır (bk. Lenin, 1971). Diğer taraftan Lenin iç Pazar geliştirme hedefi olan kapitalizmin buradan hareketle köylülüğü farklılaştırmasındaki rolüne dikkat çekmektedir (Aydın, 2018, s. 50-56). Köylülüğün kapitalist ilişki ağları içinde yok olmaktansa yeni stratejilerle ayakta duracağı önermesiyle öne çıkan Chayanov Marksistlerin “aşırı yorumlarına” Marksist literatürden katkıda bulunan farklı bir yaklaşımdır. Bu noktada; aile işletmesi ile kapitalist işletmenin kırsaldaki ilişkilerini karşılaştıran Chayanov esas olarak maliyetlerin ilişkilerin yönünü tayin edeceğini savunur. Buna göre kapitalist işletme; işçilerin ücretleri ve diğer girdilerini hesaplayarak karını maksimize etmeye uğraşır. Gerektiğinde maliyet düşürmek için işçi çıkarır. Buna karşı aile işletmesinin hane emeğini kullanarak üretim yaptığını bu nedenle maliyet içinde emek masrafının sabit olduğunu vurgular. Bu üretim ilişkisinde hane bir miktar ürüne sahip olur. Bu noktada çalışma süresinin hane üyeleri üzerindeki baskısının farkında olmasına rağmen hanenin ayakta kalabilmesi için bu yöntemi kullanmak zorunda olduğundan hareketle köylülüğün sürgitmesine olanak sağladığını iddia eder (bk. 1925, s. 53-194).

Bu döneme denk gelen bir başka yöntem ise aydının köylüyü “bilinçlendirme” çabasıdır. Nitekim köylüye “bilinç” getirmeyi önüne koyan yeni aydın tipinin popülizmi Rusya örneği ile dünyanın başka yerlerine esin kaynağı olmuştur. Nitekim Narodnik hareket eşitsizliğin yaratmış olduğu köylülük hallerini aydınlanma yöntemlerinden olan okuma, öğretim vb. yöntemlerin uygulamasıyla kurtaracaklarından köye/köylülere yönelmişlerdir. Avrupa’daki romantizm hareketlerinden etkilenmiş olan Narodniklerin romantiklerden farkı ise harekete geçerek köylüler gibi yaşamayı öneren bir hareket olarak ortaya çıkmalarıdır. Esas olarak sosyalizmin köy toplumu örgütlülüğü üzerine kurulabileceğini iddia ederler (Köymen, 1999, s. 134-135). Osmanlı aydının da etkilendiği bu akım Balkanlardaki Slav toplulukların aydınları tarafından bir yöntem olarak benimsenmiş ve kullanılmıştır. Bu ilişkilene Türk aydınını da etkilemiş ve özellikle *Halka Doğru ve Türk Yurdu dergilerinde* bu hareketin yol yöntemlerini içeren çokça yazı ele alınmıştır (bk. Toprak, 1984, s. 69-81).

Bu çalışmanın sorun edindiği Yön dergisi üzerinde de etkili olan II. Dünya Savaşı sonrası dünyadaki kırsal tartışmalarının ana eksenini kalkınma merkezli bir tartışma hattında ilerlemiştir. Kalkınma kuramının ortaya çıkışı ve çevre ülkelerde ekonomi politiğin bir mitosu olarak taç edilmiş olması Başkaya (2015) tarafından üç nedenle ele alınmıştır. Bunlar; II. Dünya Savaşı’na kadar kullanılan açık emperyalizm yönteminin artık kabul görmemesidir. İkinci neden olarak, merkez ülkelerce açık emperyalizm aşamasında çevre ülkelerde oluşturulmuş olan yönetici zümre tarafından kendi iktisadi çıkarlarını daha kolay savunabileceklerine dair oluşan gerçeklik. Son olarak ise, Sovyetlerin sömürge

halkaları nezdindeki cazibesidir. Bu nedenlerden dolayı merkez ülkeler çevre ülkelerdeki açık emperyalizm yönetim politikaları yerine kalkınmacı tezi merkeze alan yeni bir yaklaşımın dolaşıma sokulmasına destek vermişlerdir (2015, s. 27-30). Böylece ulus devlet politik hattı etrafında ithal ikameci bir sanayileşme sağlanacağını önermekteydiler.

Kalkınmacı yaklaşım beraberinde modernleşmenin çevredeki tahribatlarını da ele almayı gündeme getirmiştir. Böylece “Nasıl bir kalkınma modeli ülke ekonomi politığının konusu edilmelidir?” tartışması aydınlar tarafından konu edilmeye başlanmıştır. Örneğin Prebisch; Latin Amerika’nın geri kalmışlığını Avrupa ile yapılan 19. yy. ait eşitsiz ilişkiden kaynaklandığını dile getirir. Buna göre sanayi ürünlerine sahip olan merkez/erken kapitalistleşen ülkeler ile tarımsal ürünlerle kapitalizme eklemlenen çevre ülkeler eşitsizliğin iki ucudur. Bu ilişkiden her seferinden ikincilerin aleyhinde bir sonuç doğmaktadır (Savaş, 1999, s. 840). Bu durumun ortadan kalkabilmesi için ithal ikameci bir sanayileşmeye geçilmesi gerektiğini vurgularlar. Buna karşılık; eleştiri kısmında yer alan düşünürlerin ise farklı noktalardan bu ilişkinin kökenleri ve ilişkilenenin üretmiş olduğu eşitsizlik ve bu eşitsizliğin nasıl sürdürüldüğünü/bitirilebileceğine vurgu yaparlar. Bu bağlamda Frank ve Wallerstein kapitalizmin çevre ülkelerle olan ilişkisinin kökenini 15. yüzyıla kadar götürerek, bu ilişkinin esasında piyasa mekanizmalarının belirleyiciliği altında gelişen bir rıza mekanizması içinde gelişmediğini aksine kapitalizmin başta zor aygıtlarının da yardımıyla çevre ülkelere dayatıldığı ve zamanla kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin hızla parçalandığını iddia ederler. Eleştiri ayağının ikinci grubunda yer alan Bettelheim ve Laclau ise ilişkinin ticarete değil esasında üretim ilişkilerinde aranması gerektiğini savunurlar (bk. Laclau, 1984, s. 95-119). Onlara göre kapitalizm öncesi ilişkiler hemen çözülmez. Eleştiri grubunun bir başka temsilcisi olan Eklemlenme Okulu temsilcilerinden olan Poulantzas, Amin ve Vergopoloulus ise kapitalist merkezlerin kendi çıkarları doğrultusunda gerektiğinde kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini yer yer sürdürmek istediklerini savunurlar. Böylece kapitalizm öncesi sektörlerdeki ucuz işgücü depoları ile kapitalist üretimin ilgili sektörleri arasında bir eklemlenme yaparak kendi avantajlarını/karlarını maksimize ederler (Köymen, 1999, s. 135-136).

Kalkınma sorunu kuşkusuz ki Türkiye aydını tarafından gündem edilmiş bir alandır. Bu sorunun terakkiden kalkınmaya dönüşen hâlleri sadece kalkınmanın kendisini değil sektörel düzeyde de ne türden bir ilişki ürettiğini de içine alır. Bu bağlamda tarım sorunun Türkiye aydını içindeki tartışma hattı çalışmanın arka planı açısından önemlidir.

1.1. Türkiye’nin İktisadi ve Politik Düşün Hayatında Tarım Sorunu

Türkiye’nin sadece tarım sorunu ile sınırlı olmayacak şekilde dünya ile etkileşimi ve bu etkileşimin iktisadi alana yansıyan hâllerini Özveren; “iktisadi zihniyet”, “ulusal gelenek” ve “uluslararası etkileşim” şeklinde tezahür ettiğini ele almaktadır (2017, s. 13). Ötesinde iktisadi düşüncenin esasında iktisadi bağımlılık ekseninde uluslararası etkileşimde bulunduğunu dile getirmektedir (2017, s. 27-48). Bu bağlamda sektörel düzeydeki konuların ele alınışında önemli bir yere sahip olan tarım sektörünün de iktisadi düşüncenin içinde sıklıkla yer bulduğu görülmektedir. Nitekim iktisat yazınında tarım sorununun ele alınışı iktisadi yapının değişim/dönüşümü içinde şekillenmiştir.

Osmanlı düşün insanları ve yöneticileri ilk emareleri 18. yy. ikinci yarısında olmak üzere Klasik Dönem Osmanlı iktisadi perspektifinden uzaklaşmaya başlamışlardır. İlk etapta kamu görevlilerinin görevleri dolayısıyla bulunduğu ülkelerdeki gözlemleri sonucunda yeni bir düşünüş iklimi içinde yol almaya başlamışlardır. Bu hattın en belirgin tartışma alanlarından bir tanesinin Osmanlı ekonomik yapısının ana dinamiğinin tarım olması nedeniyle tarım sorunu olarak devam edegelmesi tesadüf değildir. Bu bağlamda Ağar’ın da belirttiği üzere Süleyman Penah Efendi, Ratib Efendi ve Behiç Efendi gibi 18. yy’ın ikinci yarısında yaşayan devlet görevlileri çeşitli lahiyalar ele almış ve bu lahiyalarda

yer yer tarıma da göndermeler yapmışlardır. Ötesinde tarımı da kapsar şekilde bir yöntem olarak sorunsallaştırılan ülkenin örnek alınması telkini direkt ya da dolaylı şekilde layihalara yansıtmıştır. Tanzimat öncesine dair bu örnek alma; esas olarak daireyi adaletin dışında bir bakış açısı içermesiyle klasik Osmanlı düşüncesinden kopuşu ve ötesinde farklı önerilerle genişlemiştir. Bu bağlamda Ratib Efendi’nin Avusturya özelindeki gözlemleri önemlidir. Nitekim işe sorunu etrafındaki değerlendirmeleri tarım sorunu için üzerinde durulması gereken başlıklardandır. Azlık tehdidini içeren tarım toplumlarına dair bu öncelik Avusturya üzerinden Osmanlı işe politikasındaki açmazlar olarak gördüğü müdahaleci perspektiften uzaklaşmayı önermeyi içerir. Rayiç bedel üzerinden piyasacı yaklaşımı çağrıştıran önerisi kopuşun kırsala dair izlerini içerir. Önerinin altında ise Avrupa’daki piyasa mekanizması ve fiyatlarının cazibesi yatmaktadır. Bu bağlamda Ratib Efendi’nin kapitalizme eklemlenme çabası içinde olan Osmanlı’nın kırsalındaki mal kaçırma pratiklerine dair Avusturya’ya gönderme yapması bile tek başına geleneksel Osmanlı kırsal örgütlenmesi ve zihniyet kodlarının yetersizliği için bir örnek alma şeklindedir. Bu şeklin adı sınırlı müdahaleye bile tahammül edemeyişe Avusturya üzerinden çözüm aramaktır (Ağır, 2017, s. 52-66).

Zihniyet dünyasının değişikliğini içeren bu ilk örnekler Rusya, Prusya ve Avusturya gibi ülkelerle benzeyen yapıları ve aynı zamanda söz konusu bu ülkelerden bazılarıyla zaman zaman başlarının dertte olması etrafındaki “merak” uyanışı zaman içinde örnek almayı ve aynı zamanda zihniyet dünyasının iktisadi alana yansıyan düşünüşünden de kopmayı içermiştir (Sayar, 2000, s. 226-274). Bu hattın özellikle Tanzimat ile başlayan evresi ise kanuni düzenlemeler sayesinde örnek almanın ötesine yani “medeniyet öykünmesiyle” bir başka aşamaya evrilmiştir. İşe kıskacında hareket eden imparatorluk yönetim pratiklerinin son örneklerinden olan Osmanlı İmparatorluğunun içeride bol ve ucuz mal bulundurma kaygısı iktisadi ilkelerinden biri olan işecilik ilkesi olarak tezahür etmiştir (Genç, 2000, s. 45-48). Nitekim serbest ticaret anlaşmaları üzerinden yeni pazar alanları arayan İngilizlere karşılık Osmanlı yöneticilerinin işe kaygısı farklı sonuçlar doğursa bile birbirlerini tamamladıkları alan olmuştur. Bu bağlamda gümrük vergilerinin değişen oranları iyi bir örnektir -ki bunlar daha sonra değişmekle birlikte başlangıçta ithalat % 5, ihracatta ise % 12’dir- (Pamuk, 2014, s. 98). Bu noktada tutumun kendisi bir taraftan azlık ve dolayısıyla güvenlik kaygısını diğer taraftan ise yeni pazara açılmanın konsensüs olarak açığa çıkmaktadır. Nitekim Foucault’un 18 Ocak 1978 dersinde ele aldığı azlık sorunu ile nüfus arasındaki ilişkinin aynı zamanda güvenlik ile ilgili boyutu (2013, s. 27-48) ile düşünüldüğünde bu uyumun imparatorluk zihniyet dünyasının geç dönem bir tezahürü olarak Osmanlı İmparatorluğuna da yorumlayabilmemize olanak sağlar. Fakat ortaya çıkan dış açık ve dış açığın Balta Limanı Serbest Ticaret Anlaşması ile ilişkilendirme argümanı bir taraftan gümrük oranlarının değişimini üretmiş iken diğer taraftan özellikle 1960-70’li yıllardaki tartışmalarda sanayiye geçememenin önündeki en önemli engel olarak tartışılmalıdır (Pamuk, 2014, s. 100-102). Bu bağlamda Tanzimat Dönemi’ne dair eleştirilerin kapitalizme dış ticaret veya tarım üzerinden eklemlenme dönemin düşünürlerince sıklıkla tartışılmalıdır. 1960-70’li yıllarda Türkiye aydınında sanayileşmenin önemli bir engeli olarak görülen Tanzimat Dönemi politikaları esasında Genç Osmanlı hareketi olarak bilinen ki daha sonraları İttihat ve Terakki üzerinde etkili olacak düşünürlerin 1960’lı yıllardaki tartışmalara yeniden kaynaklık etmesiyle yakından ilişkilidir.

Yapısal değişimlerin Osmanlı kırsalından oluşturduğu değişimler ve bunun Milli iktisat okuluna dilmaçlık yapacak olan Namık Kemal ve Ahmet Mithat tarafından sorun edilmesi bu hattın tarım sorununa dair ilk emareleridir. Sonrasında ise bu okulun temsilcileri içinde yer alan Akyığıtzade Musa ve Parvus Efendi (Çakmak, 2011, s. 121) gibi düşünürler daha belirgin bir şekilde tarımı tartışmışlardır. Bu bağlamda özellikle tarımın

sanayi ile olan ilişkisini karşıtlık üzerinden bütünleşmeye kadar farklı şekillerde bu okul tarafında ele alınmış olması dünyadaki tartışmaların da Türkiye aydınının rotasında etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda tarım sorunu Namık Kemal'de fizyokratlara dair iktisadi izler taşımaktadır. Nitekim Avrupa ile yaşanan ticaretin Osmanlı köylüsü üzerindeki olumsuz etkileri N. Kemal'i köylülerin bu ticaret politikalarına karşı korumaya dönük düşüncelere meyletmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda tarım alanında verimliliği arttırıcı önerileri, tarımsal teknoloji ve köylüye uzman eğitimi verdirilmesi gibi önerileri Milli bir iktisat politikasının izlerini içermektedir (Çakmak, 2011, s. 127-128). Ama hemen vurgulamak gerekir ki; Namık Kemal'den ise Milli İktisat'ın iki önemli temsilcisi olan Akyiğitzade Musa ve Parvus Efendinin tarım sorununa dair düşünceleri daha belirgindir. Nitekim Akyiğitzade'nin hocası olan Mehmet Cavid Bey'le olan fikri tartışmalarının tarım sorununa yansıyan hâlleri; tarım ve sanayi sektörlerinden hangisinin terakkinin motoru olacağı şeklindedir. Osmanlı, İngiltere karşılaştırmasından hareketle tarım merkezli bir değerlendirmeye uzak olduğunu ifade eden Akyiğitzade; milli bir iktisadi yaklaşımın yolundan Manchester Okuluna eleştiriler getirir. Bunun yanı sıra kırsalın sorunlarını daha çok narodnik izleri de içinde barındıran eğitime dair önerileriyle öne çıkarır. Nitekim genel eğitim ve mesleki çabaların olmaması kırsal kalkınmanın sorun alanlarının ilki olarak değerlendirir iken, bir diğerini ise kırsal kalkınma için gerekli olan teknolojik kapasitenin arttırılması için gereken çabanın gösterilememesi olarak görerek dönem Türkiye'sinin tarım sorunun hâllerini ele alır (Çakmak, 2011, s. 195-201).

Tarım sorununa dair Milli İktisat içinde el yükselten düşün insanlarından bir diğer ise Parvus Efendidir. Kendisi İttihat ve Terakki Dönemi'nde yazdıklarıyla/ilişkileriyle dikkat çeken bir düşün insanıdır. Bu bağlamda kırsala dönük yazıları *Türk Yurdu* dergisinde yer almaktadır. Bu çalışmalarında ticarileşen tarımın Osmanlı köylüsündeki yansımaları, mevsimlik fiyat dalgalanmaları, köylü-eğitim ilişkisi, borçlanma mekanizmaları ve çözüm önerileriyle dikkat çekmektedir (Sağlam, 2019, s. 268-269). Yazdıkları Erken Cumhuriyet Dönemi düşünürlerini de etkileyecektir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Türkiye tarım sorununu ele alan en önemli düşün insanlarından biri kuşkusuz İsmail Hüsrev Tokin'dir. Kadro dergisi içinde yer alan Tokin derginin Marksist çözümlemeleri ile Kemalizm ile Marksizm arasındaki bağdan hareketle her sektörde olduğu gibi tarıma dönük önerilerini de Marksizm Kemalizm birlikteliğinde bulmaya çabalamıştır. Bu bağlamda hem Kadro dergisi içindeki kırsala dönük yazıları hem de *Köy İktisadı* adlı çalışması Türkiye kırsalının yapısal formları, mülkiyet sorunu, kredi mekanizması, borçlanma, kırsal çalışma şekilleri, feodalizm gibi konularını en sık gündeme alan düşün insanı olmasına sebep olmuştur (bk. Tekeli vd. 2003; Sağlam, 2020). Bu yönüyle hem Kadro dergisi ve dönem aydınları hem de sonrasında kırsal sorunları ele alan düşün insanları üzerinde yazdıklarıyla önemli bir etkide bulunmuştur. Nitekim bir sürekliliğin ifadesi olarak Milli İktisat ve Kadrocuların devamı olarak okunacak olan Yön dergisi (Koraltürk vd. 2005, s. 317) hem taşıyıcıları olmaları nedeniyle hem de çalışmamızın konusu olan Yön dergisinin düşünsel arka planına katkıda bulunmaları nedeniyle sürekli birlikte ele alınması gereken bir düşün hattının farklı tonlarıdır. Kuşkusuz bu ilişki kendi içinde yapısal değişimler, düşünsel gelişim ve eklemlenen yeni okul etkileriyle çeşitlenerek Yön dergisinin tarım sorununa yön vermiştir.

2. Türkiye Sosyalist Hareketi İçinde Yön Dergisi ve Kırsala Bakışı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönüşen Türkiye toplumsal yapısının hâlleri, sorunları ve çözüm önerileri pek çok disiplinde olduğu gibi iktisadi düşünce ve iktisat tarihinde de yer edinmiştir. Türkiye toplumsal yapısının ötesinde siyasal ve iktisadi yapısına dair tartışmalar/analizler özellikle 1960'lı yıllarda daha belirgin bir şekilde iki dünyanın içinde yer almanın ve dolayısıyla durulan ideolojik konumla ilgili kavram setlerine de yön vermiştir. Bu bağlamda II. Dünya Savaşı sonrası dünyada daha belirgin hâl

almaya başlayan hatlardan biri Keynesçi iktisat olup bu düşünce okulu Türkiye’de de karşılık bulmaya başlamıştır. Çavdar’ın Türkiye’de Keynesçi düşüncenin önde gelen temsilcileri arasında Sabri Ülgener ve o dönemin genç araştırmacılarının olduğuna dair vurgusu esasında Erken Cumhuriyet Dönemi’nin baskın iktisadi düşüncesi olan Milli İktisat ve devletçilik perspektiflerinden önemli bir kopuş aşamasını da içerir. Batı merkezli kurum ve politikaların gölgesinde ön alan Keynesçi politikalar aynı zamanda Türkiye’de liberalizmin de entelektüel düzeyde daha fazla gündeme gelmesine sebep olmuştur (1983, s. 1081). Fakat 1955 sonrası evrede yaşanan iktisadi sorunlar Türkiye iktisadi düşüncesinde de bir kırılmanın yaşanmasına ön açmıştır. Türkiye’de iç burjuvazinin gelişiminin ticari sermayeden sanayi sermayesi öncülüğüne evrilmesi politika arayışlarının merkezine sanayileşmenin oturmasına alan açmıştır (Değirmenci, 2019, s. 77-89). Bu durum tartışmaların merkezine sanayi öncelikli bir kalkınma okunmasının gerekçelendirmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim Çavdar bu dönemde ortaya çıkan iktisadi akımların Türkiye serencamındaki ana hatlarını Keynesçi büyüme modellerinden esinlenen düşünce, büyümeyi sol iktisadi görüşler doğrultusunda sağlamayı savunan düşünce ve İslami düşünce olmak üzere üç akım olduğunu vurgular. Çavdar; sol iktisadi görüşleri ise kendi içinde TİP, Yön-Devrim ve ortanın solunu temsilen CHP etrafında biriken entelektüeller ve dergi çevrelerinin hem akademiye hem de sol içi yorum farklılıklarıyla yer aldığını dile getirir (1983, s. 1082-1084).

Bu genel çerçeveye karşılık bu çalışmada Marksist bakış açısının merkeze alınmasında ötürü Şener’in yapmış olduğu sınıflandırmanın çalışma için daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Bu bağlamda mobilize güçlerinin etkisi ve aynı zamanda süreklilikleri gözönüne alındığında 1960’lı yıllar Türkiye sosyalist hareketinin öncüleri olarak TİP (Türkiye İşçi Partisi), Yön-Devrim çevresi ve MDD (Milli Demokratik Devrim) olarak kabul etmek yerinde olur kanısındayız. Bu hareketler zaman içinde kendi içinde bölünerek çeşitli fraksiyonlara evrilseler dahi 1960’lı yıllardaki ayrışma henüz keskin bir noktada olmadığı için üç akımın ayrıldığı noktalar ve daha önemlisi bu çalışmanın sorunsalı olan kırsal/tarım sorununa nasıl baktıklarına kısaca bakmak çalışma açısından önemlidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki 1961 yılı son evresinde bir bildiri yayımlayarak yayın hayatına başlayan Yön dergisi özellikle aydınlar içinde önemli bir destek bulmuştur. Söz konusu dönemde Türkiye İşçi Partisi önemli sosyalist temsil merkezlerinden bir başkası olup 1961 yılında çoğunluğunu sendikacıların oluşturduğu bir ekip tarafından kurulmuştur. Son olarak ise büyük oranda TKP kadrolarına dayanan ve TİP içinden Mihri Belli öncülüğünde ayrılan grubun strateji tartışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkardığı Milli Demokratik Devrim hareketidir (Şener, 2015, s. 13). Vurgulamak gerekir ki TİP içindeki tartışmaların belki de en öncelikliklerinden biri Milli Demokratik Devrim stratejisi mi sosyalist devrim stratejisi mi tartışmasıdır. 1960’lı yılların ortasında Mihri Belli tarafından ortaya atılan bu strateji zaman içinde TİP içindeki tartışmaların dışına taşarak 1967 yılında çıkan Türk Solu dergisiyle ayrı bir çevreye evrilmiştir. Bu sınıflandırmanın farklılıkları/benzerliklerine neden olan en önemli gerekçeler ise iktidar stratejileri, öncü sınıfın kim olduğu ve Türkiye toplumsalının sosyal, siyasal ve iktisadi yapısına dair analizleridir. Bu bağlamda kentsel-kırsal yapılar sorunsallaştırılırken kullandıkları yöntem nicel bir tasnifle başlayıp nitelik analizine evrilir. Nitekim yöntemi kırsala çevirdiğimiz de kırsalın toplumsal yapısının nicel bir tahliliyle başlamış olduklarını görmekteyiz. Örneğin sosyalist örgütlenmeler içinde en uzun tarihsel arka plana sahip olan TKP bu hattaki sürekliliği ile dikkate değerdir. TKP çevresinin sosyalist ülke literatürleri üzerinden Türkiye’yi tarifleme yönteminin bir yansıması olarak kırsal hayatının nicelikleri üzerinden yapılan sınıflandırmalarının -Lenin’in “*Rusya’da kapitalizmin gelişmesi*” adlı eserinden esinleniş olması- sadece Boratav Erdost tartışmanın yöntemi değil- (Aydın, 2018, s. 54) aynı zamanda Yön, TİP ve MDD’nin benzeşen yönleridir. Örneğin Mehmet Ali Aybar’ın etkisiyle yazılan TİP programında Türkiye kırsalına dair değerlendirmeleri, kırsalın

toplumsal örüntüleri, borçlanma ilişkileri gibi birçok örnek aynı yöntem ile ele alınmıştır (TİP, 1964, s. 28-42).

20 Aralık 1961 yılında yayınladığı bir bildiriyle Türkiye düşün hayatında yer almaya başlayan Yön dergisi ve ondan birkaç hafta sonra ortaya çıkan başkan arayışının ötesine taşınarak Türkiye sosyalist hareketinin önemli bir dönemecini temsil eden TİP sosyalist hareketin 1960'lı yıllarının en önemli mobilizasyon kurumları olmuştur. Türkiye sosyalist hareketinin bu üç akımının stratejilerindeki farklılıklardan projeksiyonu benzerliklerine çevirdiğimizde ise haylice ortak nokta ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle kalkınma ve planlama gibi konularda oldukça benzeşik olan iki hareket (Küçük, 1984, s. 556) ve önemli oranda onlardan doğan MDD geleneği temel referansları çağdaş uygarlığın bu aşamasında Kemalizm'inden sosyalizme geçişin nasıl yapılacağını içerir. Nitekim bildiriyle ortaya çıkan Yön dergisi çevresi dört temel önermeyle hedeflerini dile getirmektedirler. Bunları; Atatürk'ün hedef olarak koyduğu çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma, aydınların etrafında birleşebileceği kalkınma felsefesi, planlamaya dayalı bir kalkınma ve şuurlu bir devletçi müdahale olarak belirlemişlerdir (1961, s. 12-13). Bu temel hedefler arasında aşağı yukarı TİP ve ondan ayrılan MDD çevresinin de üstünde ortaklaştığı noktalar idi.

Yukarı da belirttiğimiz gibi farklılıkları stratejileri idi ve bu durumda temel hedefler konusunda farklı bakış açılarını ortaya çıkarmıştır. Bu nokta da farklılaştıkları temel nokta olan iktidar olma stratejilerinin neler olduğu önemlidir. Örneğin TİP'in kuramcısı ve aynı zamanda önemli temsilcilerinden olan Behice Boran ile Yöncüler arasındaki farklılıklara dikkat çeken Atılgan; TİP ve Yöncüler arasındaki iktidar stratejilerinin kuramsal içeriğine vurgu yapar. Bu bağlamda aydınlar bakış, Kemalizm, sınıf meselesi gibi başlıklar üzerinden iki hareketin farklılaşan yönlerine dikkat çeker (2007, s. 311-353). Özellikle konumuz ile ilintili olması nedeniyle Cumhuriyet dönemi ve Osmanlı mirası arasındaki süreklilikler ve kopuşlar etrafındaki sınıf/"sınıfsızlık" tartışmaları hem dönem aydınlarının tarım toplumuna dair bakış açılarını hem de tarım sorununun 1960'lı yıllar sosyalist stratejileri ve sınıf ilişkileri içinde nasıl ele aldıklarını ele verir. Nitekim Cahit Tanyol'un Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısına sayfalarını açan Yön dergisinin sınıf tartışmalarına nasıl baktığına dair önemli bir yazıdır. Tanyol çalışmasında Osmanlı toplumunun sınıflı yapısını yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkinin niteliğinden dolayı bir sınıf ilişkisinden bahsedilmeyeceğini vurgulayarak başlar. Bunun yanı sıra burjuva sınıfının olmadığını altını çizer. Tanyol'un kırsalın toplumsal yapısını da içine alan bakış açısı Osmanlı sınıf siyasetinin güncel siyasete nasıl yorumladığını gösterir (2007, 334-353). Bu hat aslında sınıf yoktur anlamına gelmez. Esas olarak iktidarı ele almanın stratejisi belirlenirken işçi sınıfının "yetkinsizliğinden" bu görevi devrettiği öncü sınıfa göz kırpmadır. Nitekim Yöncülerin "Zinde kuvvetler" olarak tariflediği öncü sınıfı; askeri bürokrasiden sivil bürokrasiye, oradan ise beyaz yakalı işçilere kadar uzanan sosyalist ve sol Kemalist aydınlardır. Bildiriyle birlikte yapılmış olunan davet, işçi sınıfını kimlerin temsil ettiğinin/etmesi gerektiğini mesajlarıyla doludur (Yön, 1961, s. 12). Yön dergisi kırsal da ise ağa-yerel tüccar ağları ve onların eklemlendiği yerel-merkezi siyaset tahakkümüne karşı öncü kuvvetlerin bilinç taşıdığı, taşımakla kalmadığı yanında durduğu topraksız ve küçük toprak sahibi kesimleri -ki bunlar kırsalın dezavantajlı guruplarıdır- sınıf dayanışmasına davet eder. Yön sayfalarında kırsalın ilişki örüntüleri -aşağıda da alınacağı üzere- kırsal toplumsal eşitsizler ve bu eşitsizliğe sebep olan ve sürdüren yerel-merkez siyasi eklemlenmeleri sıklıkla ele almıştır. Betimlemelere dayalı ele alış, çözüm olarak planlamacı-kalkınmacı bir devlet retoriğine oradan ise öncü kuvvetlerin kırsaldaki dönüştürücülüğüne sıklıkla yer vermiştir. Kısacası Yön dergisinin kalkınmanın kırsaldaki çözümünde devletin planlamacı-kalkınmacı rolünü sürekli şekilde önermesi kırsal politikalarının ana aksının neresi olduğunu da ele verir. Fakat hemen belirtmekte fayda

görmekteyiz. Bu retorik Türkiye’de yükselen sosyalist muhalefet ve onun düşün dünyasındaki yansımaları sonucu olarak Yön dergisinin kırsaldaki kavram ve önermelerinde değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda kooperatifleşme, köylünün üretim ve yönetim süreçlerinde söz sahibi olması gibi başlıklar kalkınmacı-planlamacı devlet önermesine eklenmelerini temsil eder (bk. 2.1. ve alt başlıkları).

Tanyol ve Yön çevresinin kırsala dair çerçevesinin karşısında bir yerde duran TİP ve Boran kalkınmadan kopmadan kırsalın yapısallığının geçmişten 1960’lı yıllar Türkiye’sinin kırsalına taşımaya gayret eder. Bu bağlamda 1960’lı yıllardaki güncelliğinden ötürü Osmanlı-feodalizm tartışmaları konusundaki farklılaşmaları önemli ayrımdır. Osmanlı toplumunun “biricikliğinden” hareketle Osmanlı’nın feodal bir toplum olmadığı önermesinin yanlışlığından başlayarak tartışmaya dâhil olur. Boran’a göre; toplumların feodal sistemdeki farklılıklar normaldir. Esas olan sistemin belirleyici unsurlarından hareketle değerlendirmeler yapılmasıdır. Bu bağlamda Osmanlı’nın feodal bir toplum olduğunu vurgular. Nitekim feodal toplumun sınıfsal niteliklerinin Osmanlı imparatorluğunda da yer aldığından hareketle esas olanın sınıfın soyut hâli değil, sınıflar arasındaki ilişkinin kendisine odaklanmak olduğunun altını çizer. Bu örnekten ötesi ise Yön dergisindeki metodoloji, feodalizm ve burjuva sınıfının olup olmadığına dair Boran’ın Tanyol’a verdiği cevaplar TİP’in Yöncülerden farklılaştığı noktaları temsil eder (Türkmen, 2018, s. 25-52). Feodalizm tartışmasının güncel siyasete uyarlanma çabasının bir yansıması olarak TİP, Yöncülerden farklı olarak kırsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması konusunda “zinde kuvvetlerden” öncülük yapmasını beklemeyiz. Aksine sınıfla, sınıfın örgütlülüğü içinde yer alan bir aydın profilini öne çıkarır. Bu bağlamda sınıf temelli mücadelenin kırsal dinamiği ise kırsalın dezavantajlı grupları olan topraksız ve küçük köylülerdir. Fakat köylüler TİP’in stratejisinde iktidarı ele geçiren sınıf değildir. TİP’in öncü sınıfı işçi sınıfıdır. Nitekim kırsalın topraksız köylü ve küçük toprak sahipleri işçi sınıfının doğal ittifak unsurları olarak görülür (1964, s. 57).

Son olarak TİP içindeki eski TKP çevresi ve özellikle Mihri Belli öncülüğündeki grubun strateji/tez farklılaşması nedeniyle TİP’ten ayrılarak MDD çevresini nasıl oluşturduklarına eğilmek önemlidir. Bu grubun kırsal politikaları Yön ve TİP ile betimleme ve çözüm konusunda benzerdir. Kemalizm’den milli demokratik bir devrime oradan ise sosyalist devrime gidecek olan stratejinin daha doğru bir strateji olduğunu öne süren MDD çevresi öncü sınıf olarak ise aydın kesmi görmüştür. Bu bağlamda milli demokratik devrimin öncü unsurları gençler, sol bürokrasi (asker-sivil), öğretmenler ve doktorlar gibi aydın kesimlerdir. Kırsal politikasını öncü güçlerin bilinç taşıması üzerine kuran bu yapı kendi içinde değişime uğramıştır. Nitekim MDD geleneği içinde ortaya çıkan gençlik hareketleri dünyadaki farklı sosyalist devrim pratiklerinden hareketle iktidar stratejileri üretir iken Maoist bir perspektife sahip olan gruplar ve devamcılar kırsal halk savaşının önemli bir mevziisi olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda MDD içinde çıkan bu fraksiyonlar 1960’lı yılların son döneminde olmakla birlikte; kırsal-kentsel stratejileri, öncü sınıfın rolü vb. gibi tartışmaların gölgesinde kırsal ve dolayısıyla geniş halk kitlelerine dayanan mücadele yöntemini benimsemeleriyle ilk dönem sosyalist hareketlerinin öncülüklerine Çin Komünist Partisi, üçüncü dünyacılık, her türlü anticilik gibi savların karışımından bir yapı ortaya çıkarmışlardır (Doğan vd. 2018, s. 705-742). Bu karışımın kırsaldaki karşılığı ise köylülere daha fazla önem veren nitelikleridir. Sonuç olarak yukarı da bahsettiğimiz üzere temel benzerlikleri olan kalkınma ve planlamadan hareketle üç akım strateji farklılıklarına rağmen önemli oranda benzer yol ve yöntemlerle politika setleri oluşturmuşlardır. Bu bağlamda kalkınmanın kırsaldaki yansımaları üç harekette yer yer ayrışır iken çoğu zaman birleşmektedir. Bu sınıflandırmaya oradan da Yön dergisinin tartışmalardaki yerine, ötesinde ise kırsala bakışına girmeden önce dönem boyunca

meydana gelen ekonomik politik hattın ve bu hattın düşün dünyasına olan yansımalarından kısaca bahsetmek bu çalışma açısından önemlidir.

II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata yeniden dönüşün sonucu olarak 1950 seçimiyle iktidar değişikliği gerçekleşmiş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Tarım ve ticaret sermayesinin desteğiyle iktidara gelen Demokrat Parti aynı zamanda geniş toplumsal kesimlerden de önemli oranda destek alarak uzun yılları içeren bir iktidar deneyiminin aktörü olmuştur. Demokrat Parti'nin siyasal, sosyal ve iktisadi hayata dair yaklaşımı; özellikle kırsal kesimleri kapsayan tarım ülkesi politikası perspektifi nedeniyle köylülerin önemli oranda destek verdiği bir iktidar bloğunu temsil etmekteydi. Bu bağlamda popülist politikaları ve söylemi içeren Demokrat Parti'nin ilk dönem deneyimi iktisadi genişlemeyi göreceli olarak arttırdığı bir evre olarak görülmektedir. Bu minvalde kırsalın makineleşmesinden tarımın artan oranda pazara eklenmesi ile kentin çeperlerine doğru yaşanan göçler, 1950'li yıllar Türkiye'sinin kır kent ekseninin önemli mottoları olarak sürekli şekilde literatürde yer edinmiştir. Bu vurgunun kendisi partinin ikinci döneminde önemli oranda devam etmek ile birlikte ülke ekonomisinin özellikle 1958 yılı devalüasyonu ile girmiş olduğu iktisadi kriz ile birlikte iktidar bloğunda çatlaklara neden olmuştur. Böylece sanayi sermayesinin öncülük ettiği yeni konsensüs muhtemel iktidar adayı olarak arenada yerini almıştır. Sermaye blokları içindeki bu yeniden yapılanma kentteki emek güçleri ve aydın zümresi tarafından da destek bulunca Demokrat Parti'nin hem sanayi-kalkınma eksenine kayan politika ve söylemlerine yer açmasına olanak tanımış hem de "milli irade" söylemi ile çoğunlukçu siyasetin mottoları olan din ve milliyetçilik söylemlerinin Türkiye'ye özgü tezahürlerine daha sıkı sarılmıştır (Pamuk, 2014, s. 225-234). Bu sosyo-siyasal ve iktisadi ortamda beliren aydın hareketinin muhalefet klikleri temelde iki ana grup etrafında belli belirsiz siyaset ve düşünce üretimine zemin oluşturmuşlardır. Yoğun olarak CHP çeperinden oluşan bu düşün gruplarını genel olarak DP iktidarının 1950'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayan tutumlarına karşı bir tepki şeklinde başlayıp adım adım dergilerden siyasal örgütlenmelere kadar uzanan bir seyir içerisinde oldukları gözlenmektedir. Bu hattın temel nirengi noktası düşün insanlarının öncülük ettiği *Forum* dergisinin ortaya çıkışıdır. Muhalefetin iktidar eleştirisini derinlikli olarak ele almayı hedefleyen *Forum* dergisi ile güncel siyaseti merkezine yoğunluklu olarak alan *Akis* dergisi ve yine ona benzer bir yayın politikasına sahip olan *Kim dergisi* muhalefetin önemli ifade alanlarıdır (Atılğan, 2008, s. 40-41). Bu dergiler ile muhalefet arasındaki düşünsel birlikteliğin ötesine taşınan ilişkiler 1960'lar Türkiye aydınının ilk ortak tepkisinin de taşıyıcısı olan *Yön* dergisinin bir bildiriyle ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Avcıoğlu ve Soysal hem parti ilişkilerindeki çoklu ilişkilermeleri hem de dönem aydınının duygu ve düşüncelerine karşılık gelmeleri nedeniyle yukarıda sözü edilen dergilerden *Yön*'e doğru akış gösterecek kültürel sermayenin iki önemli aktörleridir.² Bu

² *Yön* dergisinin iki önemli ismi olan Mümtaz Soysal ve Doğan Avcıoğlu muhalefettin çok çeşitli siyasal mecralarındaki dergi ve partilerle kurdukları ilişkileri sayesinde muhalefetin belli oranda içinde yer almaktaydılar. Bu bağlamda Avcıoğlu önce Hürriyet Partisi araştırma komitesinde, sonra CHP'nin genel sekreterlik araştırma ve dokümantasyon bürosu müdür yardımcılığı görevlerini yürüttü. Avcıoğlu forum, ulus ve kim dergilerinde yazdı. Diğer taraftan Soysal ile forum dergisiyle başlayan muhalefet yazını *akis* dergisinde sürdürmüştür. *Yön* dergisinin öncüsü olarak görülen Avcıoğlu gerçek bir demokrasi hürriyet rejimi arayışı içinde olan bu genç düşün insanlarının kalkınma, demokrasi ve Kemalizm birlikteliğini liberal bir alanda değil de sosyalist bir perspektif ile olacağı tezini savunmalarında/bir araya gelmelerinde öncülük etmiştir. *Yön* dergisinin iktisadi yaşamdaki sorunların ülkenin içindeki durumun temel gerekçesi olduğu önermesiyle forumdan ayrılmasının yanı sıra Avcıoğlu'nun ilk metinlerine de yansıyan Keynes model karşıtlığı ekonomik alana bakışlarında önemli bir noktadır. Çözüm olarak sosyalist ülkeler karşılaştırmasından hareketle geri kalmışlığa karşılık kalkınmacı bir alan üretebileceklerini dile getiriyordu (Atılğan, 2008, s. 40-46). *Yön* hareketinin mobilizasyon gücünün yükseldiği dönem kuşkusuz ki 27 Mayıs Darbesi ile ortaya çıkan siyasal konjonktürdür. Kurucu meclisin iki ana omurgasından biri olan temsilciler meclisi içerisinde yer alan *Yön*

bağlamda dönemin siyasal atmosferinin oluşturmuş olduğu kutuplaşma aydında da karşılık bulmuş ve önce dergi çevrelerinde daha sonra ise daha açık şekilde aktivist eğilimler içerisine girmişlerdir. Oldukça geniş bir yelpazede devinim gösteren aydınların pozisyon almasının sol içindeki önemli uğraklarının başında olan Yön; ilk sayısında yeralan “bildiri” adlı metin ve onu destekleyen çok sayıdaki aydının imzalamasıyla yayın hayatına başlamıştır (Yön, 1961, s. 12-14). Yöncülerin kimler olduğunun en iyi tariflerinden biri Atılğan tarafından şu cümlelerle dile getirilmektedir;

“Yön”cüler, DP’nin baskıcı rejimine karşı 1950’li yılların ortalarında oluşan muhalefet bloğunun içinde küçük bir aydın grubu olarak bir araya gelmişler; kendilerini forum, akis, kim gibi dergilerin ve siyasal olarak ta CHP’nin etrafında bir araya gelen aydınların genel muhalefet ekseninden ayıran görüşlerini bağımsız olarak ifade edebilecekleri koşulların oluşmasını beklemeye, sadece beklemeye değil o koşulları yaratmak için mücadele etmeye başlamışlardı.” (Atılğan, 2007, s. 16-17)

Kemalist ilkeleri Marksizm ile yeniden okumak suretiyle kalkınmanın sağlanabileceğini dile getiren Yöncüler) milliyetçiliğin yeniden tanımlanması üzerine kurguladığı düşün setleri kapitalizm/emperyalizmin milli olan yapının her türüne düşmanca bir eğilim içinde olduğunu dile getirmişlerdir. Fakat bunun tek başına yetmeyeceğini sosyalizm ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin kurgulandığı -ki bu çoğunlukla zıtlıklar üzerinden kurgulanmıştır-yapıdan bir başka yapıya yani bu iki fikri akımın uyumlu yerlerinden hareket edilmesini önerdiler. *“Yön-devrim söylemi, bu bakımdan, sosyalizm ile milliyetçilik arasında bir tezatlık değil bir uyum olduğunu göstermeye çalıştı. Kemalizm antiempyalist ve bağımsızlıkçı söylemiyle sosyalizm arasında olumlu bir ilişki kurdu (Atılğan, 2007, s. 33, 123)”*.

Yön dergisi çevresi sosyalizme eklemlenmiş bir Kemalizm fikrinden hareket eden bir harekettir. Bu perspektifin Kemalizm sosyalist fikriyat ilişkisi dört temel öge üzerinde kurgulanmıştır. Bunlar iktisadi kalkınma, yeni bir Atatürkçü programı, doğru yolun sosyalist bir bakış açısına sahip Kemalizm ve Kemalizm’in ilkelerinin doğal sonucunun sosyalizme yol açtığı iddiasıdır (Atılğan, 2008, s. 52). Bu temel öğeler kırsal bakışlarında da yön vermiştir.

Son olarak dönem tartışmalarına önemli bir canlılık getirmiş olan Yöncüler çıkarmış olduğu dergilerinde hem ülkenin gündemine yön verme hem entelektüellere alan açma hem de gündelik hayattan haberler sunmakla esasında oldukça geniş bir kesime hitap eden bir yayın politikası izlemişlerdir. Bu bağlamda kırsalın Türkiye aydınındaki sürekliliklerinden kopmadan fakat daha önce söylenenlere yenilerini de ekleyerek yer yer kırsala dair metinler ele almışlardır.

2.1. 1950-60’lı Yıllarda Türkiye Kırsalının Dönüşümü ve Yön Dergisindeki Hâlleri

Yön dergisinin kırsal toplumsal yapısına dair önermeleri Türkiye kırsal tariflemesi içinde yer almakta fakat aynı zamanda kimi özgünlükler de içermektedir. Bu özgünlüklerin en önemli dinamiği kırsalın toplumsal ilişkilerinin yeniden üretiminde merkez-yerel ilişki ağlarının gölgesinde ortaya çıkan koşulları açığa çıkarmasıdır. Bu bağlamda kırsaldaki

---

grubu kadrolarından Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal CHP kontenjanından meclise girmişlerdir (Atılğan, 2008, s. 49). Mecliste yer almalarına rağmen anayasaya rengini veren kalkınma, Kemalizm ve demokrasi mottolarının liberal tezler üzerinden ve batılı toplum standartlarını öneren Forum dergisi çevresinin bakışıyla şekillendirilmesi nedeniyle yön dergisi meclisteki ilk stajı başarısızlık olarak değerlendirilmiştir. Fakat daha sonra derginin yayın hayatında önemli katkıda bulunacak Muammer Aksoy, Altan Öymen, Bahri Savcı, Osman Nuri Torun, Necat Eder, Atilla Karaosmanoğlu, Adil Aşçıoğlu, Çetin Altan ve derginin mali yükünü çekecek olan Cemal Reşit Eyüboğlu ile bu dönemde ilişkilerini genişletip dergi çevresinde yer almalarını sağlamaları ise önemli bir başarı olarak görülmektedir (Atılğan, 2008, s. 50).

mülkiyet eşitsizliklerinin nicel yapısına atıflar yapmakla birlikte esas olarak kırsaldaki kapitalizmle ilişkilendirme örüntüleri önemlidir. Nitekim kırsal mülkiyet ilişkileri, yerel-merkezi siyaset aktörlerinin belirlenmesi ve bu aktörlerin kamu kaynaklarından mülkiyetin yeniden dağıtımına kadar uzanan karşılıklı bir ilişkilendirme ağını süreklileştirme hâlleri Yön dergisinde sıklıkla karşılık bulmuştur. Fakat buna girmeden önce dönem ekonomi politisinin genel bir resmi çekmek çalışmanın bu sahfası açısından önemlidir.

Toplumsal formasyonun kapitalist üretimin baskın yapısı altında şekillendiği 1950'li yıllar Türkiye'si hem kendi içsel dinamikleri hem de dışsal dinamiklerin etrafında bir eklemlendirme aşamasının belirgin izlerini taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında merkezi devletlerin katılımıyla Bretton Woods'ta yapılan toplantıda kapitalist yeniden üretim ilişkilerinin genel çerçevesi belirlenmiştir. Bu bağlamda:

"Serbest ticareti özendiren, uluslararası ticareti destekleyen, ancak istikrarsızlık yaratmamaları için uluslararası sermaye hareketlerini denetim altında tutacak bir düzen hedefleniyordu. Amerikan dolarının merkezinde olduğu bir sabit kur düzeni kurulacaktı. Yeni düzende IMF ve Dünya Bankası'nın özel bir yeri olacaktı (Pamuk, 2014, s. 224)".

Kapitalist sistemin siyasal, sosyal ve iktisadi çerçevesini yeniden düzenleyen bu toplantı ve sonrasındaki kurumsal düzenlemeler her kapitalist ülkede olduğu gibi Türkiye'de de etkiler göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin de yer aldığı kimi çevre ülkelerin bu yeni dönemde batı ittifakına dâhil olmasının gereği olarak iktisadi yapısının bu yeni düzene eklemlenmesi için çeşitli planlamalara ve iktisadi kaynak aktarımlarına gidildi. Nitekim Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde düzenlenen Soğuk Savaşın ihtiyaçları doğrultusundaki politikalar sadece merkez ülkelere değil aynı zamanda çevre ülkelere de yeni dönemin ihtiyaçlarına uygun bir rol veriyordu. Bu bağlamda Türkiye gibi çevre ülkeler Batı blokunun öncü gücü olan ABD'nin iktisadi ve siyasi ihtiyaçlarını önceleyen bir çerçevede örgütlenmesi yönünde telkinlere maruz kalmıştır. Tamam bu nedenle savaş yorgunu ABD ordusunun yerine mekânsal olarak sosyalist blokun en yakınında duran ülkelerden biri olan Türkiye iyi bir seçenek olarak görülmüştür. Truman Doktrini çerçevesinde Batı blokuna eklemlenen Türkiye'nin iktisadi alanını içeren yeni iş bölüşümündeki yeri ise savaşın yıkıntıya uğrattığı Avrupa sanayisinin canlanması esnasında ham madde kaynaklarının tedarikini sağlayacak ülke olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye biçilen tarım ülkesi olma misyonuna uygun düzenlemeler ve kaynak aktarımları başta Marshall yardımları olmak üzere uluslararası sermaye ve kurumları tarafından organize/finanse edildi (Yerasimos, 1989, s. 163-176). Eklemlenmenin dönüşümünde Türkiye'nin nasıl bir yapıya sahip olduğu ve neleri öncelemesi gerektiğine dair raporlar ve düzenlemeler merkez kapitalist ülkelerin çevre ülkelere nasıl baktığını dışa vurmada oldukça önemli örneklerdir. Örneğin, Max Thornburg raporunda Türkiye'nin iktisadi yapısını ele aldıktan sonra devletin iktisadi alandan çekilmesi, sanayi planlamalarından vazgeçilmesi bunun yerine tarım ülkesine uygun bir politika çerçevesinden ekonomisini yeniden örgütlenmesini öneriler olarak sunmuştur. Bu öneriler seti hegemonik bakış açısının birinci elden uzmanlar eliyle dile getirilmesi ve ötesini temsil eder (bk. Thornburg). Bu bağlamda hem kurumsal hem de düşünsel çerçevenin küçük makro örneklerinde de görüldüğü üzere bu yeni dönemde Türkiye'nin tarımsal yapısını merkeze alındığı bir dışsal etkinin gölgesinde eklemlenmenin yaşanması hedeflenmiştir.

1950'li yıllar boyunca yaşanan bu dışsal belirleyicilik hâli 1960'lı yıllar boyunca merkeze alınan ve çevre ülkeleri kapsayan ithal ikameci politika ekseninde yeni bir alt döneme evrilmiştir. Kalkınma politikasının bir yansıması olarak ithal ikameci politikanın yönünü belirleyen kalkınmacı yaklaşım Başkaya'ya ait yukarıdaki belirlenimden devam edecek olur isek; mukayeseli üstünlükler teorisi üzerinden oluşturula gelineen ülkenin

serbest ticarete uzmanlaştığı mallar üzerinden dünya ekonomisini eklemlenerek büyümesinin sağlanacağı önermesinin 1940’lı yıllarda çöktüğü ortaya çıkmıştır. Ricardo’nun teorisinin esası; serbest ticaret üzerinden gerçekleşecek ilişki değişim hadlerinin tarım malları lehine döneceği önermesinden hareket etmekteydi. Fakat bu öneri doğrulanmamış aksine toprak ürünlerinin aleyhine bir sonuç üretmiştir (Başkaya, 2015, s. 103). Nitekim bu öneri 1950-1960’lı yıllarda yoğun bir tepki almış ve çoğunlukla kalkınmacı perspektiften kaynağını alan ekonomi politik önermelerle az gelişmiş ülkeler için sihirli değnek görevi göreceği iddia edilmeye başlanmıştır. Kalkınmaya dair yaklaşımın temel mallar üzerinde yaratmış olduğu hayal kırıklığına rağmen kalkınmacı politikaların kırsalı ve dolayısıyla tarım sorununu çözeceğini de iddia etmeye devam etmiştir. Nitekim geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye de kalkınma politikalarına teşne olmuştur. Bu politikalar etraflı bir şekilde tartışmış ve 1960’lı yılların ilk aşamasına gelen ilk kalkınma planında daha belirgin bir şekilde, sonraki kalkınma planların ise etkisinin gittikçe aşındığı uzun yıllara dayanan kalkınma politikaları uygulamaya çabalanmıştır. Esas olarak 24 Ocak 1980’de ortaya çıkan düzenlemeler ile ithal ikameci politikanın belirleyiciliği altında süregelen kalkınma yaklaşımı yeni bir evreye evrilmiş ve bugün önemli oranda sürdürülebilir kalkınmacılık olarak devam etmektedir.

Kalkınmanın Türkiye iktisadi yapısındaki sürekliliği bir yana, esas olarak dünyadaki yeni dönüşümüne uygun olarak vücut bulduğu evre 1960 askeri darbesi sonrasında yönetime gelen askerlerin yönlendirmesiyle kurulan DPT ve onun ortaya koyduğu kalkınma planlarıdır. Sanayileşmeyi yeniden örgütleyen ve özel sektör önceliğinde bir sanayileşmeyi hedefleyen bu dönem ithal ikameci sanayileşme dönemi olarak da adlandırılır. İthal ikameci politikanın 1930’lı yıllardaki sanayileşme politikasındaki temel farkı ise ithal edilen malların içeride üretimini sağlamaktır. İç pazarın ithal ikame politikalarıyla genişletmeyi amaçlayan bu yaklaşım büyüme sağlanacağı varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda sanayileşmenin sağlanması için dönem politik aktörlerinin de katkısıyla yerli üretimi konu olan malların ithalatının kısıtlanması, vergi muafiyetleri, ucuz ve kolay ulaşılabilir kredi gibi mekanizmalar devreye sokulmuştur (Pamuk, 2014, s. 237).

Kalkınmanın kırsala yansımaları ve bunun aydınlar tarafından çözüm önerileri içinde sıkça dile gelmesi Yön dergisinde de sıklıkla yer edinmiştir. Yukarıdaki Başkaya’nın atfından hareketle kalkınmanın ortaya çıkış şartlarının yer yer içinde yer yer ise dışında bir politika üretmeye çalışan 1960’lı yıllar düşün dünyası Marks’ın kalkınma için dile getirdiği “*pasif ve kendinden bir süreç*” (Başkaya, 2015, s. 23) yaklaşımı esasında Yön dergisinin metinlerinde de karşılık bulmuştur. Yön ile sınırlı olmayan bu yaklaşım 1960’lı yıllar Türkiye sosyalist hareketleri ve ötesinde bir bütün olarak iktisadi düşüncesine dâhil olmuş “yeni” dönemin mottolarından bazılarıdır. Özellikle kırsala dair öne sürdükleri kalkınma önerilerindeki kooperatifleşme, köylülerin karar süreçlerine katılması ve köy toplulaştırması ve dahası toprak işgalleri pratikleri dönem devrimci hareketlerinin ve fikriyatının köylüye önerisidir.

Bu hâllerin daha görünür kılınması adına öncelikle yapıya dair görünümü ve bu hâlin Yön dergisindeki akisleri şeklinde bir hat izlemek bir metodolojik satıhtır. İlk önce bir belirlenimle başlamak yerinde olur. Yön dergisinin Türkiye kırsalındaki mülkiyet ilişkilerine dair söyledikleri dönem Türkiye iktisat tarihi yazımında sıklıkla kullanılan nicel veriler üzerinde kırsalı ele alma yöntemi ile bire bir aynıdır. Bilindiği üzere bu yöntem Lenin Rusya kırsalındaki eşitsizlere dair tahlillerini içeren çalışmasındaki yöntemdir ve Türkiye’deki pek çok düşün çevresi bu yöntemi kullanmaktadır (Aydın, 2018, s. 86). Nitekim Yön dergisi çevresince de bu yöntem tercih edilmiştir. Bu yöntemde genellikle kırsalın hâlleri; mülkiyet eşitsizlikleri ve eşitsizliğin üretmiş olduğu ilişkilene türleri konu edilmiştir. Niceliğe dönük bu betimlemenin en tipik örneklerinden biri

Gülöksüz'ün çalışmasıdır. Neden Gülöksüz? Çünkü Gülöksüz'ün çalışması ile Yön dergisi içindeki nicel veriler aynı kaynaktan beslenmektedir. Gülöksöz örneğinin içeriği melaen şöyledir. Bu dönemdeki toprağın kırsal kesimler içindeki dağılımına bakıldığında 100 dönüm ve altında toprağa sahip olanların oranı % 83,5'tir. Buna karşılık en büyük toprağa sahip olan yüzde % 1,6 (40.000 dönüm ve üzeri) kesim ise toprağın % 26,3'ne sahiptir (Gülöksüz, 1983, s. 1247). Bu metodolojik yaklaşım nitekim derginin 145. sayısında tipik bir örnek olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Türkiye kapitalizminin gelişiminin tarım kesiminde yaratmış olduğu eşitsizliklerin değişimi ele alınmıştır. "Fakir ve Küçük Çiftçilerin Artan Sefaleti 1913-1960" başlıklı çalışma esas olarak 1913, 1930, 1945, 1950, 1952 ve 1960 yıllarına ait toprağın dağılımındaki değişimleri karşılaştırarak açığa çıkarmıştır.³ Bu veriler ışığında kapitalizmin tarım kesimi üzerindeki eşitsiz gelişiminin arttırarak devam ettirdiği iddia edilmiştir. Özellikle topraksız ve küçük köylülerin elindeki toprak miktarı tarım alanlarının gelişmesine rağmen azaldığı görülmektedir. Buna karşılık büyük toprak sahiplerinin elindeki toprak miktarında birikim her geçen gün hızını arttırarak devam ettirmiştir (Yön, 1966, S. 145, s. 8-10). Ancak hemen belirtmekte fayda var. Hobsbawm dediği üzere Türkiye küçük köylülük karakterini baskın olduğu köylülük hâllerıyla nüfus dağılımı içindeki payını önemli oranda korumuştur. Nitekim Asırlıklar Çağı adlı çalışmasında vurguladığı üzere "... Avrupa ve Ortadoğu civarında sadece bir köylü kalesi kaldı: Türkiye. Burada köylülük zayıfladı, ama 1980'lerin ortasında hâlâ mutlak bir çoğunluk olmaya devam ediyordu (Hobsbawm, 1996, s. 339)". Küçük köylülüğün kalesi karakteri hiçbir zaman silikleşmedi. Fakat toplumsal kesimler arasındaki ilişki ilişkilerinde ciddi değişimler gözlemlenmektedir. Keyder, 1950'li yıllardan itibaren meydana gelen bu ilişkileri traktör kullanımının başta olmak üzere devletin tarımsal kesime dönük çok yönlü politikaları sonucunda küçük köylü üretiminin hâkim tarzının devam ettiğini söyler. Fakat değişimin Erken Cumhuriyet Dönemi ile olan farklılıklarının önemine vurgu yapar. Ona göre kapitalizmin tarımsal alandaki bu yeniden üretimi, yeni kırsal toplumsal formlar üretti. Büyük oranda geçmiş kırsal üretim ilişkilerinden esinlenen bu yeni evrede toprak sahiplerinin bir kısmı göç etmekle birlikte kırsalla kiracılık mekanizmaları üzerinden ilişkilerini sürdürdüler. Kapitalist ve prekapitalist ilişki türlerinin iç içe geçtiği bu evrede kiracılık-ortakçılık ve büyük toprak sahipliğinin yeni formları yeniden üretilmeye devam etmiştir. Niteliksel ve niceliksel farklar barındıran bu yeni evrede topraktaki mülkiyet ilişkileri ile üretim ilişkileri arasındaki bağı çeşitli verilerle saptayan Keyder, 1963 yılında yapılan sayımlara gönderme yapar. Buna göre 20 dönümden az toprak işleyen veya hiç işlemeyen köylülerin elindeki toprakları başka bir çiftçiye kiraladıkları yeni bir formdan bahseder. Bu hâl yeni üretim ilişkilerinde kiralamanın yeni formunun tipik bir durumudur. Fakat tek başına bütün ilişkileri tanımlamaya yetmez. Nitekim Keyder, aynı çalışmada 1970'te yapılan bir çalışmaya vurgu yaparak kırsal nüfusun %16,5'nin kendi toprağından fazla toprak işlediğinin altını çizer. Orta büyüklükteki toprak sahibi çiftçilerin tarıma traktörün yaygın olarak girmesinin de etkisiyle ekim alanlarını genişletmişlerdir. Küçük köylülerin ellerindeki mülkiyeti dönüştüren eğilimlere paralel olarak ellerinde tutarak kiralamayı tercih etmişlerdir. Böylece küçük toprak sahipleri kent merkezlerine göç etmesine karşılık mülkiyeti ellerinde tuttuğu bir ilişki türü üretmekteydiler. Kiralamanın yanı sıra yaygın olan ikinci üretim ilişki türü ortakçılıktır. Bu dönemde ortakçılık-kiracılık ilişkisi düşme eğilimdedir. Nitekim bu oran 1963 yılındaki sayımlara göre % 9,2 iken 1970 yılında 2,8'e düşmüştür. Diğer taraftan ortakçılık ilişkisinin bir başka türünün Güneydoğu Anadolu'daki ağalar ile köylüler arasında olduğunu ve yeni bir hâle bürünerek farklı bir ortakçılık ürettiğini vurgular. Buna göre büyük toprak sahiplerinin yaygın olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ağalar teknolojiyi lehlerine kullanıp, köylülerle yeni bir ortakçılık türü üretmişlerdir. Son olarak

³ Burada bir taraftan yönteme gönderme yapılır iken diğer taraftan Türkiye kırsal yapısı etrafındaki tartışmada Yön dergisindeki metinler sorunsallaştırılacaktır.

bu dönemde topraksız köylülerin sayısı 100000 civarında olup Keyder’e göre bunun en iyimser tahmin ile 40.000’nin çoban olduğunun altını çizerek. Bütün bu veriler 1950-70 yılları arasındaki dönüşüme rağmen küçük mülkiyet sahiplerinin baskın yapısı altında kırsal formasyonun ana karakterini devam ettirdiğini göstermektedir (Keyder, 1983, s. 1260-1267). Toprakta mülkiyet ilişkilerinin dönüşümünü açığa çıkarmaya çalışan bu düşünsel hat dergi çevresinde mülkiyet ilişkilerinin kökeni, borçlanma ilişkileri, eşitsizliğin mekânsal/bölgesel dağılımı, tarımda makineleşmenin ortaya çıkardığı hâller olmak üzere çeşitli görünümelerini sıklıkla konu etmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda özellikle ulus ekonomisinin kırsaldaki eklemlenme kapasitesi ile eşitsizliklerin içiçe geçtiği mekânların etno-mekânsal sıfatlandırmaları erken cumhuriyetten 1960’lı yıllar Türkiye’sine kadar sıklıkla kullanılmakla birlikte Yön gibi dergi çevrelerinde bu hâlin Türkiye’nin başka mekânlarına dair verilen örnekleriyle tartışma etnik temelli bir okumadan sınıf temelli bir okumaya çekilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda ele alınan konular içinde Türkiye kırsal toplumsal formasyonun kökenlerine dair yapılan feodalizm tartışmalarını sıklıkla gündemde tutarak haylice yeküne denk gelen metin ele alınmıştır.

2.1.1. Yön Dergisinde Kırsal Hâlleri: Kırsaldaki Eşitsizlikler, Feodalizm Meselesi, Çiftçinin Topraklandırması ve Kırsal Kalkınma

Bilindiği üzere feodalizm tartışması Türkiye aydınınca sıklıkla ele alınan bir konudur. Bu bağlamda Türkiye’deki mülkiyet eşitsizliğinin kökeni Osmanlı mirası olarak tanımlanmıştır. Fakat buna girmeden önce Yöncülerin, yöntemselliklerine kısa değinmek çalışmanın bütünlüğü açısından önemlidir. Nitekim 50. sayıda çıkan ve geçmiş sayfalarda da yararlandığımız bir yazıda Behice Boran; Osmanlı dönemi mülkiyet ilişkilerini Marksist bir modellemeye nasıl ele alınması gerektiğinden hareketle Osmanlı mülkiyet ilişkilerindeki özgünlüğün onun feodal bir toplum olmadığı önermesine getiremeyeceğinin altını çizerek (1962, S. 50, s. 13). Boran, öncelikli olarak köle, serf ve özgür işçi emeği olarak sınıflandırdığı emek türlerinin farklılıklarının altını çizdikten sonra Barkan’ın çalışmalarını eleştirel bir perspektif ile merkeze alarak Osmanlı devletinin feodal bir yapıya sahip olduğunu ifade eder. Boran, Osmanlı’nın özgünlüğünün onun feodal sisteme sahip olmayacağı yaklaşımına sahip olan Tanyol’a cevap olarak vermiştir (1962, S. 51, s. 13). Bu yöntemin en azından 1970’li yıllara kadar kullanılıyor olmasının nedeni cumhuriyete yansıyan hâllerin, yani ağalık mekanizmasının kökenleri ve dolayısıyla kırsaldaki toplumsal eşitsizliklerin nasıl oluştuğuna açıklık getirmek üzere yapılan tartışmaların ana eksen olmasındandır. Bu bağlamda Yöncüler feodalizme dair yöntem tartışmasının teorik arka planından çok gündelik görünümelerini merkeze alan saha okumalarından bir izlek oluşturmaya çabalamışlardır. Bu minvalde Yöncüler kapitalist sisteme eklemlenen feodal sistem ilişkisinin nasıl olduğunu ve niteliğinin nasıl değişime uğradığını görmeye davet eder. Nitekim Yöncüler feodalizm tartışmasından çok 1960’lı yıllarda kapitalist üretim ilişkileri ile feodal üretim ilişkilerinin eklemlenmesini ve bu ilişkinin toplumsallığa olan hâllerini örneklerle açığa çıkarma gayretine girmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye’nin farklı bölgelerinden örnekler vermişlerdir. Özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin baskın karakteri altındaki Ege ve Akdeniz kırsallarından sıklıkla örnekler vermişlerdir. Erken cumhuriyet aydınındaki düşünsel sürekliliklerden kopmamakla birlikte eklemlenmenin farklı mekânlarda ortaya çıkardığı eşitsizlik ve toplumsal tabakalanmasını incelemişlerdir. Nitekim Erken Cumhuriyet Döneminde ulus kimliği ile olan gerilimlerinden ötürü Ortaçağ yapısı olarak görülen feodalizmin öteki kimliklerle olan illiyeti üzerinden en fazla Kürt=feodalizm söylemi etrafında dile getirilmişken Yöncüler hem mekânsal hem de etnik aidiyet vurgusuna olan itirazı dile getirmekle kalmamışlar aynı zamanda sınıf temelli bir okuma gayretine girmelerinden dolayı önemli bir ayrışmayı temsil ederler.

Yöncüler ağalık müessesinin sadece Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde olmadığını çokça dile getirmiştir. Nitekim derginin 31. sayısında “Ağalar ve Masallar” adlı yazıda ağalık müessesinin İzmir Göllüce köyü üzerinden Batı Anadolu’daki hâli ele alınmıştır. Buna göre köyün ağa ailesi Hacı Ali Paşalar olarak bilinen eski bir onbaşının soyundan gelmektedirler. Fakat daha önemlisi Adnan Menderes’in dâhil olduğu bu sülalenin Torbalı ve Aydın civarında hayli bir arazilerinin olduğunun altı çizilir (Sarıhan, 1962, s. 13). Böylece geçmişten 1960’lı yıllara uzanan ağalık ilişkilerinin değişen formları ile siyasal iktidara eklenme örüntüleri vurgulanmıştır. Yine 115. sayıda Batuhan Türkoğlu tarafından ele alınan “*Söke’nin Toplumsal Yapısı*” adlı çalışma bu argümanın bir başka örneğidir. Yazı Söke toplumdaki eşitsizlik ve bu eşitsizliğin tarihsel gelişimini ele almaktadır. Çeşitli dönemlerde yaşanan göç ve göçertilme sonucunda oluşan Söke toplumsallığının toplumsal yapısını oluşturan piramidin tepesinde yer alan ağalar II. Abdülhamid dönemindeki ağalardan meydana gelmektedirler. Söz konusu ağalar yeni dönemin politikalarından yararlanarak çeşitli stratejiler üreterek bir taraftan mülkiyetlerini geliştirir iken diğer taraftan Ziraat Bankası ve tarım kredi kooperatiflerinin yereldeki kaynak dağılımında en fazla yararlanan aktörleri olmayı başarmışlardır (Türkoğlu, 1965, s. 13). Keza bir başka yazıda ise Adana’daki mülkiyet eşitsizliğinin kırsalın dezavantajlı kesimlerini nasıl içinden çıkılmaz duruma soktuğunu ele almaktadırlar. Buna göre 1966 Şubat ayında Ceyhan Nehri’nin taşması sonrasında Çukurova’nın sel suları altında kalan bölgelerinde 12 günlük bir inceleme yapan ODTÜ’den asistan Mehmet Koca ve arkadaşlarının Çukurova kırsalında yaşanan eşitsizlikleri gündelik hayat ilişkilerini de içine alacak şekilde betimlemişlerdir. Ceyhan Nehri’nin taşması sonucunda sel suları altında kalan köyleri gezen ekip, esas olarak köylerin sel suların altında kalmasında yerelde oluşmuş olan ağa, parti ve kamu görevlilerinden meydana gelen ilişkilerin etkili olduğunu köylülerle yaptıkları röportajlardan hareketle açığa çıkarmışlardır. Toprak mülkiyetinin altındaki eşitsizlikleri ele alan bu metin esas olarak borçlandırma mekanizmaları ile yerel ağlar üzerinde oluşan ve toprağın birkaç ağanın elinde toplanışının çeşitli örneklerine yer vermiştir. Kaymakam Mehmet Can’ın sürgüne gönderilmesinde etkili olan yerel ağların aynı zamanda üretmiş oldukları ilişkiler nedeniyle sel baskının da köylülerin de harabe olmasına neden olmuşlardır (Yön, 1962, s. 8-10). Yerelden görüşmeler neticesinde elde ettikleri bilgilerle mülkiyet eşitsizliğini açığa çıkaran Yöncüler bu konuda sıklıkla yazılar ve haberleri sayfalarına taşımışlardır. Örneğin sayı 73’te yayınlanan “Sosyal İhtilal Yürüyor” adlı yazı 28 Nisan 1963 tarihinde Adana’da köylülerin yapmış olduğu yürüyüşü konu edinmektedir. Yürüyüşe katılan ve Adana’nın çeşitli köylerinden gelen 10 bin civarındaki köylü; topraksız olduklarını ve devletin bu konuda duyarlı olmasına dair isteklerini yazdıkları çeşitli dövizlerle dile getirmektedir. Köylüler gazetecilere vermiş oldukları kısa notlarda ise köylerindeki mülkiyet eşitsizliğinden sıkça bahsetmektedirler. Bir ya da birkaç ağanın elinde toplanan köy arazisinin önemli kısmının devlete ait araziler olduğunu ama fiiliyatta büyük toprak sahipleri tarafından bu toprakların işletildiğinden bahsetmektedirler. Örneğin Ceyhan’ın Çamuzoğlu köyündeki arazi içindeki 62 bin dönüm umumi arazi üç çiftlik sahibi tarafından kullanır iken aynı köydeki topraksız hane sayısı 200’dür. Esas olarak devlete ait toprakların dağıtılmasıyla topraksızlıklarının sona ereceğini dile getiren köylülerin döviz ve taleplerinden “eşitlikçi bir toprak dağılımını ele aldıkları görülmektedir” şeklinde not düşmektedir (Yavuz, 1963, s. 4-5).

Bu anlatı zaman zaman başka düşün iklimlerine de sunulur. Nitekim Yön dergisinin 77. sayısında Le Monde gazetesinde Türkiye’nin iktisadi panoramasını ele alan bir yazı Türkçe’ye çevrilerek yayınlanmıştır. Yazının bir bölümünde Türkiye köylüsünün içinde bulunduğu durumu ele alan gazete Kadirli ağalarından hareketle ağalık müessesinin içerik değişiklikleriyle birlikte kırsal kesim üzerindeki etkilerini ele almıştır. Buna göre ağalar Kemalist rejimin üretmiş olduğu imkanlardan yararlanma konusunda oldukça mahirdirler.

Eğitim aldıktan sonra kırsalla ilişkilerini sadece artığa el koyma şeklinde olan klasik ağalık müessesesinin çerçevesinin dışına taşıyarak parlamentoya kadar ulaşan bir ton klientalist ilişki ağları örerek köylü üzerindeki hegemonyasını genişletmişlerdir. Gazeteye göre görünürde toprağın önemli bir kısmının devlete ait olduğunu gösteren resmi istatistiklere rağmen gerçekte tasarruf hakkının önemli oranda ağaların ve onların kurmuş olduğu ağların kontrolündedir (Yön, 1963, S. 77, s. 8-11). Özcesi Yöncüler yerel ağların mülkiyet eşitsizliklerini besleyen bir perspektifle metinleri ele almışlardır. Fakat mülkiyetin kökenini sadece topraksız köylüler ile yerel ağlar arasındaki mücadeleden doğmadığını aynı zamanda kökleri Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemine dayanan göçertilme ve dolayısıyla boş kalan arazilerin yereldeki nüfuzlu aileler tarafından nasıl el konulduğu da konu edilmektedir. Nitekim Talip Apaydın tarafından ele alınan “Toprağın Kökü” köşe yazısında büyük toprak sahiplerinin toprağı nasıl ele geçirdiklerine dair yöntemlerden bahseder. Apaydın’a göre, zor kullanarak ele almak, Rum ve Ermenilerden kalan araziler, padişaha gönderilen hediyeler karşılığında alınanlar, gerek tek parti ve gerek çok partili hayatta devlet ve parti gücünü kullanarak devlete ait arazileri ucuza kapatma, tefecilik yaparak zor durumda olan köylülerin elindeki toprakları almak ve savaş döneminde toprakları ucuza satın almak en bilinen toprak elde etme yöntemleridir (Ayaydın, 1965, S. 108, s. 12).

Yöncüler mülkiyet eşitsizliği konusunda yazılarıyla sınırlı olmayan bir politik tutum da sergilemişlerdir. Bu bağlamda eşitsizliği açığa çıkarmak adına toplantı ve seminerler de yapmış/katılmışlardır. Nitekim Adana’da yapılan topraksızlar yürüyüşü sonrasında “toprak reformu ve sınıf problemi” konusunda bir açık oturum düzenlenir. Oturumun katılımcıları arasında yer alan Avcıoğlu; toprak reformu meselesine sınıfsal bir çerçeveden bakılmadığı sürece yapılacak olan düzenlemelerin sorunu çözmeyeceğini vurgulamıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak Ortaçağ’a ait sınıf kalıntılarının ortadan kaldırılması gerektiğinin altını çizmiştir. Ülkedeki egemen sınıfın 1963 yılında bile kırsalın kaynağına el koyan kasaba tüccarı ve toprak ağaları olduğunu ve bu kesimlerin statükolarını korumak için kurtuluş savaşından bu yana mevzi kazandıklarının altını çizer (Yön, 1963, S. 75, s. 6-7). Mülkiyet ilişkilerine dair bu yapı kaçınılmaz olarak süreklilik gösteren bazı ilişki türlerini de üretmektedir. Türkiye kırsalının en temel sorunlarından olan borçlanma mekanizmaları ve bunun kırsal toplumsal kesimler arasındaki gerilim ve mağduriyetlere konu olan hâlleri Yöncüler tarafından sıklıkla ele alınmıştır. Bu bağlamda tefecilik üzerine bir yazı kaleme alan Celal Yılmaz Türkiye’de tefecilik sorununu kırsal mekânsal ölçeğinin köy sınırının dışına çıktığını ve faiz oranlarının % 50 olarak alındığı bir mekanizmanın devreye girdiğini ve üstelik senetlerin ödemesi bir yıldan kısa olsa bile bir yıl üzerinden faizin hesaplandığını ve genellikle tarlaların rehin verildiği bir mekanizmanın faaliyette olduğunun altını çizmektedir (1962, s. 2).

Söke ilçesindeki tefecilik mekanizmasını ele alan dergi yazıları 111. ve 113. sayılarda yayınlanmıştır. Bu metinler Türkiye kırsalının nasıl sömürü ilişkilerinin bir parçası hâline geldiğinin bir fotoğrafına yer vermektedir. Nitekim 111. sayıda yer alan “Korkunç Bir Tefecilik Soygununu Anlatıyoruz” adlı yazı Aydın İli, Söke ilçesinde yaşanan ve hesap uzmanları tarafından ortaya çıkarılan tefecilik kurumunu ele almaktadır. Buna göre; kurumun işleyişi esas olarak yerel banka bürokrasi ve ağalar ağı üzerinden hayat bulmaktadır. 120 milyon pamuk üretim kapasitesi buna karşılık 50 milyon kredi işlem hacmine sahip bir mekândır. Tarımda ücret karşılığı çalışan işçilerin asgari gündeliği 9 lira olarak açıklanmasına rağmen ağaların baskısıyla 5-6 lira civarında bir gündelikle çalışan işçiler bu ağın ilk mağdurlarıdır. Şöyle ki düşük ücret ile çalıştırılmak zorunda kalan işçiler temel ihtiyaçları dâhil geçim sıkıntısına düşünce, kaçınılmaz olarak borçlanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda öncelikle bankalara başvuran işçi/çiftçiler kendilerine ait araziye ipotek edebilecekleri malları olmamaları sebebiyle kredi

alamamaktadırlar. Bu durumda bankada yıllık 10 milyon liraya varan kredi hacminin büyük çoğunluğunu yöredeki ağalar tarafından düşük faiz oranı ile alınıp ortalaması % 87 olan bir faiz oranı ile köylülere borç olarak verilmesine olanak sağlamaktadır. Bu işlem sonucunda borçlanarak yaşamaya itilen işçi/küçük çiftçiler sürekli bir borç sarmalının mağdurları olmaktadır. Ötesinde orta ölçekli arazilere sahip olan köylülerde zaman içerisinde ağaların ağlarına takılıp elindeki arazileri önce ipotekleyip sonrasında ise ağalara vermek zorunda kalmaktadırlar. Çünkü bu iki grup yüksek faizin yanı sıra ürünlerini (kg başına 10 kuruş daha ucuza) ağaya satmaya mecbur edildikleri bir sözleşmeye imza atmaktadırlar. Bu ağın işleyişini köylülerle yaptıkları görüşmeler sonucunda ortaya çıkaran hesap uzmanları ağalar tarafından komünistlikle suçlanmalarına rağmen işlem sonucun da ilgili kişileri 10 milyon vergi cezasına çaptırılmasına sebep olmuşlardır. Fakat 1961 öncesindeki aflar bu işlemin sınırlı kalmasına sebep olmuştur (Yön, 1965, s. 4-5).

Yöncüler bu ağın ötesine taşıyarak tefeciliğin kırsal hâllerini detaylandırmaktadırlar. Buna göre Söke'deki tefecilik müessesin işleyişine kaynak olarak gösterilen gerçek gazetesi -yerel bir gazetedir- üzerinden ilişkileri ele almaktadır. Yön dergisi gazetede yazıyı olduğu gibi sayfalarına taşımıştır. Buna göre; Söke'de dekar başına 249 lira olan masraflara karşılık ortalama gelir ise 333. 90 kuruştur. Ekimde tarla üreticiye ait ise dekar başına üretici 84.90 kuruş kar elde etmektedir. Küçük çiftçi 50 dekarlık bir alan ektiğinde ise bu üretim için krediye ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda ya Ziraat bankasından ya tarım kredi kooperatiflerinden ya da tefecilerden para bulmak zorundadır. Nitekim 50 dekar ekim alanı eken bir çiftçi dekar başına 60 lira ve % 9 faiz oranı ile aldığı kredi miktarı 3000 liradır. Fakat bu alan için gerekli olan para ise $50 \times 249 = 12.450$ liradır. Aradaki fark tefeciden alınan para ile kapatılır. Tefeci bankadan aldığı düşük faizli krediyi köylüye % 20 faizle verir. Ortaya çıkan yüzde % 11 faiz farkına ilaveten tefeci üreticiden pamuğun kilosunu 5 ile 10 kuruştan daha ucuza kendisine satılmasını şart olarak sözleşmeye eklemiştir. Hasat dönemi bu farktan da 900 lira kazanır. Sonuç olarak Ziraat bankası ve tefeciden alınan krediye karşılık toplamda dekar başına 66.60 TL faiz vermek zorunda kalır. Kardan faize verdiklerini düştüklerinde çiftçiye 16.30 lira dekar başına kar kalmaktadır. Bu miktarda 50 dekarlık bir alan ile çarpıldığında yıllık çiftçinin karının 815 lira olduğuna bizleri ulaştırır. Bu ilişki sonuç itibarıyla süreç içerisinde köylünün elindeki arazinin adım adım büyük çiftçinin elinde geçmesine neden olacaktır (Erdem, 1965, s. 2).

Kırsal toplumsal eşitsizlikler ve bu eşitsizliklerin ortaya çıkardığı ilişki ağlarının sadece kırsal aktörlere özgü olmadığını esasında yerel ağların birbirine eklemlenmesi sonucunda oluştuğunu ele alan bu metinler kökleri Osmanlıya kadar uzanan ve fakat cumhuriyetin bütün söylemine rağmen engelleyemediği ve her seferinde yeni formlarla köylüleri döngünün içine alan bir sorundur. Bu bağlamda kökleri ticari kapitalizmin erken tezahürleri olan tarımın ticarileşmesine kadar gitmekle birlikte özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın iktisadi kısıtlarından faydalanan kırsal kökenli tüccarlar bu dönemin sermaye sınıfı içindeki önemli aktörleri olarak öne çıkmışlardır. Nitekim "hacıağa" tiplerini olarak da sıfatlandırılan kırsal kökenli tüccarlar, tüccar sınıfının yeni aktörleri olarak ticaret hayatında görünür olmuşlardır. Erken cumhuriyet dönemin başlangıcından itibaren kurucu kadroların kırsaldaki ittifakını temsil eden büyük toprak sahiplerinin zaman içinde kır-kent mekânsallığı içindeki iktisadi faaliyetleriyle piyasa ilişkilerine eklemlenme çabaları ikinci dünya savaşında müdahaleci politikaların oluşturduğu avantajlarında sayesinde önemli bir sermaye birikim avantajına dönüşmüştür. Dönem düşünür ve basın tarafından sıkça eleştirilen bu tipoloji esasında "kaba, cahil ve savurgan" olarak tanımlanıyordu. Kent merkezindeki tüccar sermayesinin iktisadi artığına rakip olan bu unsurların basın üzerinden eleştirilmesi ticari sermayenin klikleri arasındaki bir rekabeti içerdiği gibi aynı zamanda toplumsal muhalefette eleştirisinden gereken ilgiyi

görmüşlerdir. Bu bağlamda Nazım Hikmet’in “memleketimden insan manzaraları” adlı çalışmasındaki eleştiriye konu edilşleri, Ramiz Gökçe’nin çizimlerindeki hicivleri hacıağının sadece sermaye sınıfı için bir gerilim parçaları olmadıklarını açıklar niteliktedir (Özer, 2013, s. 116-119). Fakat hacıağalar ile sınırlı olmayan kırsal egemen sınıf bloku Demokrat Parti döneminde ağlarını genişletmiş yerel ve merkezi siyasette daha belirgin rol almışlardır. Böylece devletin köylüyü korumaya dönük kurumsallaşmalarını da ele geçirerek sömürü mekanizmalarını çeşitlendirmişlerdir. Bu ağlar ve benzerlerinin kırsal mülkiyet eşitsizliğinin nasıl adım adım örüldüğünü göstermenin yanı sıra kırsaldaki eşitsizliğin devam ettiğini de somut hâlleridir.

Çiftçiyi Topraklandırma Tasarısının⁴ kendisinin önemli yer tuttuğunu hatırd tutmak adına tasarının görüşmelerinin yapıldığı sırada CHP’nin meclisteki çekimser tutumunun dergi çevresi üzerinde etkili bir aşama olduğunu hatırlatarak başlamak yerinde olur. Çünkü çiftçiyi topraklandırma veya toprak reformu Yön dergisinin süreklilik gösteren önemli önceliklerinden biri ola gelmiştir. Bu nedenle Yön dergisi çevresinin topraklandırma yasa tasarısı ve ötesinde çiftçiyi topraklandırmaya dair tutumları bu çalışma açısında üzerinde durulması gereken önemli bir başlıktır. Çünkü tasarı Yöncülerin duygu ve zihin dünyalarındaki karşılığı politik bir içerikten süzule gelen popülizmin en berrak hâlidir. Bu durum öylesine güçlüdür ki kendisiyle aynı politik hatta yer alan gruplarla ilişki üretip üretmeme de bile belirleyici kriterlerinden biri oluğunu söylemek yerindedir. Nitekim Yöncülerin bu konudaki sürekliliği yani 1961 anayasası ve sonrasındaki dönüşümdeki kırsal politikalarındaki tutumları Şener tarafından şu cümlelerle dile getirilmektedir; “... CHP’nin toprak reformu konusunda geri adım atması, DTP uzmanlarının istifasına yol açan gelişmelere seyirci kalması gibi birtakım gelişmeler sonucunda giderek bu partiye ve İnönü’ye karşı daha temkinli yaklaşıma başladılar (Şener, 2015, s. 100-101)”.

Çiftçiyi topraklandırma yasa tasarısının gündem olduğı 1961-71 yılları arasındaki deneyimler kaynağını 1961 Anayasasının 37., 38. ve 52. maddelerinden almaktadır (Tekelioğlu, 2010, s. 57). Bu çerçevede bir tasarı olarak on yıl kadar gündemdeki yerini korurken esasında dönemin ekonomi politik bakışının gölgesinde şekillenmiştir. Tasarıya karşı çözüm önerilerini daha Marksist bir perspektiften sunan Yön dergisi çevresi bunu yapar iken kalkınmacı bir hattan alan açmaktan geri durmamıştır. Bu bağlamda mülkiyet eşitsizliğine çözüm olarak tartışılabilen toprak reformu önerileri Yöncüler tarafından da ele alınmıştır. Nitekim 94 ve 105. sayılarında toprak reformu tasarısı etrafında derginin bakış açısını yansıtan üç yazı ele alınmıştır. Bu yazılardan bir tanesi toprak reformu yasa tasarısının neler getirdiğine dair değerlendirmeleri içermektedir. Diğer iki yazıdan ilki Avcioğlu tarafından ele alınan yazıdır. Avcioğlu yazısında toprak reformunun tarihsel arka planına gönderme yaparak, bugünkü toprak reformunun esas olarak tarım reformu olarak tartışılan reformun içeriğine sahip olduğunu vurgular. Avcioğlu’na göre bu taslağın hem uygulanma şansı yoktur hem büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakların istimlakı esnasında ödenecek olan gerçek fiyatın belirlenememesi ve bu kişilere yatırım konusunda bir zorunluluk getirmemiş olması sermayede yanlış bir yatırıma neden verecektir. Fakat bundan önemlisi tasarının ruhuna dönük eleştirisi Avcioğlu’nun bakışını ele vermektedir. Bu göre Avcioğlu tasarının iddia edildiğı gibi sol doktriner bir toprak reformu yasa tasarısı olmadığının altını çizer (1965, s. 3-4).

⁴ Çiftçiyi topraklandırma meselesi cumhuriyet tarihinin süreklilik gösteren başlıklarından biridir. Bu dönemde kaynağını 1961 Anayasasının 37-38 ve 52. maddelerinde almıştır. Bu maddelere istinaden 1960’lı yıllar boyunca topraklandırmanın çerçevesi ilgili kimi düzenleme girişimleri olmuştur. Bu çalışmaya konu olan tasarı 1965 yılı içindeki bir süreçtir. Bu süreçte kamulaştırmanın niteliğı ve kistaslarının merkeze alındığı bir tartışma yürütülmüştür. Bu nedenle çiftçiyi topraklandırma yasa tasarısı etrafında Yön dergisi çevresi de önerilerini sunmuştur. Son olarak bu dönem çalışmaları yani Çiftçiyi topraklandırma çabası en nihayetinde 1971 yılında çıkan 1757 sayılı toprak ve tarım reformu kanunu ile yeni bir evreye evrilmiştir.

Tasariya dünyada örnekler sunma amacı güttüğü görülen üçüncü yazı ise dünyadaki farklı toprak reformu deneyimlerini içermektedir. Bu metin Prof. Rene Dumont tarafından ele alınmış “toprak reformunun bilinmeyen tarafları” dır. Dumont; Çin, Hindistan ve Latin Amerika’daki toprak reformu deneyimlerinden bahsetmektedir. Bu noktada Hindistan’daki 1958-59 yıllarındaki toprak reformunda uygulanan; toprakların bedelinin ödenerek alınması pratiği Türkiye’de çıkartılmak istenen reform ile benzerlikler göstermektedir. Diğer taraftan Çin ve Küba’daki toprak reformu pratikleri birbirinden farklılıklar göstermekle birlikte kolektifleştirme bağlamında iki önemli örnek olarak ele alınmıştır. Avcıoğlu’nun metnindeki sosyalist toprak reformuna destek verecek türden bu reformun alınması adeta siyasal elitlere dünyadaki benzerleri ile farklılıkları olan toprak reformu deneyimlerini görmelerine alan açma çabası olarak görülmektedir. Daha ötesinde ise geçmiş dönem topraklandırma çabalarını da gündeme getirerek yasa tasarısının oluşumunda etkili olmaya çalışmışlardır. Nitekim bu durumu şöyle ele almaktadırlar. 1960’lı yıllardaki tartışmalarla 1930-40’lu yıllardaki toprak reformu tartışmaları arasındaki temel fark kalkınma bağlamında tartışmayı öne alan bir perspektife sahiptir. Şöyle ki; 1930-40’lu yıllarda toprak reformu tartışmaları toprağın eşitsiz dağılımından kaynaklı olarak topraksız köylüler ile onlar üzerinde köyde hegemonya kurmuş olan ağalar arasındaki soruna dikkat çekmekteyken, 1960’lar Türkiye’sinde sadece toprak eşitsizliği değil sorunun kalkınma boyutu ile birlikte alındığı gözden kaçmamalıdır (1965, s. 8-9, 12). Toprak reformu çerçevesinde yapılan çalışmaların esasen iyi niyetten ötesine taşınmasının zor olduğu vurgulanmaktadır. Ötesinde ortaya konan taslağın(plan) gazetelere yansıyan hâllerini ele almışlardır. Buna göre taslağın gazetadaki hâllerinden hareket edilirse; toprağın eşitsiz dağılımını içeren yapının kendi içinde üretmiş olduğu başka türden eşitsizlikleri de kapsadığının altını çizmektedirler. Özellikle topraksız köylülerin bu eşitsizlikten daha da fazla olumsuz etkilendiğinin altını çizen gazete; elçiler aracılığı ile gündelik olarak çalıştırılan köylülerin hem uzun çalışma süreleri hem de düşük ücretlerini gündeme getirmiştir. Nihayetinde bu ilişki ağlarının içinde birkaç yıl çalışarak mevcut borçlarını ödeyebileceklerini hayal eden kırsal emekçiler her seferinde kendini üreten bir borç sarmalı içinde kalınca çözüm yolu olarak kent merkezlerine göç etmektedirler (Yön, 1963, S. 77, s. 8-11).

Toprak reformu çalışmalarının neden Yöncüler tarafından desteklenmediğinin en derli toplu hâlinin Orhan Apaydın tarafından ele alınan “hükümet toprak reformuna karşı” adlı çalışmasında dile geldiğini vurgulamak gerekir. Buna göre toprak reformu tasarısındaki değişiklikleri dokuz başlıkta eleştirmiştir. Bunlar; aile tanımındaki değişiklik, işletmelerin tavan ve taban miktarının iki katına kadar artırılışı, tavan arazi miktarına değirmen, bağ ve bahçe gibi alanların eklenmemesi nedeniyle tavan arazi alanı toplamda artırılmasıdır. Özel mülklerin kamulaştırılması imkânsızlaştırılarak esas olarak kamuya ait arazileri reformun hedefi hâline getirilmiştir. Kamulaştırma bedellerini serbest piyasa fiyatı üzerinden belirlemeye gidilmiştir. Ortakçılık ve kiracılık gibi Osmanlı dönemine ait üretim çeşitlerini kabul ederek artık değerin kent merkezlerinde oturan tüccar, esnaf niteliğine bürünmüş ağalara aktarımını devam ettirmiştir. Kamulaştırılacak bölgelere Çukurova ve Ege gibi verimli yerler en son katılacak şekilde düzenlemeye gidilmiştir. Bütün bu maddeler toprak reform tasarısının eski toprak reformuna karşı olduğunu göstermektedir (1965, s. 16). Diğer yandan köylünün toprağa sahip olmasının sorunu çözmeyeceğini kırsal sorunun bir bütün olarak ele alınması gerektiğini dile getirmekteler. Nitekim Deriş kalkınma eksenli bir topraklandırmada mutlaka teknolojik katkının gözardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda traktörün topraksız köylüye sunumu, suni gübre gibi önerilerde kalkınmanın topraklandırmaya dair bakış açısının Yön”deki hâlleridir (1962, s. 14). Topraklandırma taslağını geçmişteki Çiftçiye Topraklandırma Kanunun ekseninde ilerlediğini dile getiren Yön çevresi bu bağlamda bir topraklandırma yasası düzenlenecekse ancak kalkınma ile ele alınacak bir bakış açısıyla

kıymetli olabileceğinin altını çizmektedirler. Nitekim bütünlüklü bir bakış açısının ele alındığı sayıdan (50. sayı) hareket edilecek olursak Türkiye düşün iklimi ve Yön arasındaki sürekliliğin/farklılaşmanın hatlarını gözlemleyebiliriz.

Türkiye düşün ikliminde kırsala dair tartışmaların köşe taşlarından biri olan toprak reformu geç dönem Osmanlı’sından 68’e kadar devam etmiş ve sonrasında da devam edegelen en hararetli alanlardandır. Yön dergisi için toprak reformuna dair tartışmalara nasıl bakıldığının en derli toplu ele alındığı sayı 50. sayıdır. Bu sayıda tarım bakanlığınca Eric H. Jacoboy’a hazırlatılan rapordaki aksaklıklar ele alındıktan sonra, Yön dergisinin Türkiye kırsalındaki mülkiyet eşitsizliğine dair tespit ve önerilerini içine alan bir yazı ele alınmıştır. Buna göre toprak mülkiyeti üzerindeki satış, ipoteklerin sonlandırılması ve “ferdi işletme büyüklüklerinin arttırılması yerine operasyonel birim esasına dayanan toprak kullanım planının hazırlanması” önerilerin ilk ikisidir. Daha sonra ise sırasıyla; arazilerin tavanlarının belirlenmesi, ortaklığın gerçekçi bir tanımının yapılması, toprak reformu mahkemelerinin kurulması, kadastro işlemlerine önem verilmesi, toplulaştırmaların yapılması, köylülerin yetiştirilmesi ve toprak reformu esnasında ortaya çıkacak sorunları çözmekle görevlendirilecek köy komitelerinin kurulması ve nihayet toprak reformunu destekleyecek bayındırlık hizmetlerinin geliştirilmesidir. Diğer taraftan toprak reformunun gerçekleştirilebilmesi için yürütme işlerinin de neler olduğuna dair bir çerçeve de çizen yazıya göre; reforma verilerin az olduğu bölgelerden başlanmalı, bunun için verileri düzenleyecek ve bu bağlamda da tecrübe kazanacak bir personel birimi oluşturulması, araştırma dairesinin kurulması, bilgi depolamasının yapılması ve son olarak süreçte üretim düşüşü yaşanır ise FAO (Gıda ve Tarım Örgütü) gibi kurumlardan ürün desteğinin alınması önerilmiştir (Yön, 1962, s. 8-9).

Gıda ve tarım örgütünün (FAO) kalkınmadaki rolüne bakıldığında kırsal/tarım sorununa kalkınma perspektifi içinden Yöncülerin nerede durduğunu görmüş oluruz. Öncelikle vurgulamak gerekir ki; bu ayırım geçmiş dönem kalkınma anlatısından ayrılmayı içerir. Nitekim Mülkiye müfettişi Niyazi Toker’in ele aldığı “Köylerin Kalkınması Nasıl Olur?” adlı makale Kadrocularla Yön çevresi arasındaki kırsala bakış konusunda önemli bir farkı içermektedir. Kalkınma söyleminin Türkiye siyasal ve iktisadi hayatında belirginleştiği 1960’lı yıllarda Toker; köylerin yapısal sorunlarına iki temel öneride bulunmaktadır. Bunlardan biri köylere yetişmiş eleman göndermek diğeri ise köylerin birleştirilmesidir. İlkinin aydın toplum ilişkine dair öncü olma stratejisinin bir parçası olarak okumak mümkündür. Buna karşı ikinci öneri ise kalkınmanın kırsal politikalarını belirlerken maliyet hesaplaması yani alt yapı unsurlarının -eğitim, sağlık, okullaşma, ulaşım ve elektrik- dikkate alındığını göstermektedir (1962, s. 9). Keza Raif Ertem “Kalkınma ve Köylü” adlı çalışmada politikacıların köylüye yaklaşımındaki klasik söyleminin ötesinde köylünün sorunlarını çözmeye ve katılım konusunda oldukça fikir sahibi ve istekli olduğunu yazmaktadır. Erzincan ili Tanyeri bucağındaki Mutu’da yapılan bir toplantıda köylülerin beş madde hâlinde köyün sorunlarını içeren bir karar aldıklarını yazar. Buna göre köy birleştirmeleri, toprakların bir kooperatif aracılığı ile işletilmesi, birleştirilen köylerde okul yapılması, toprak reformu ve yeni sahalarının açılmasıdır. Diğer taraftan köylüler köyün sorunları için gereken yol, okul, çeşme yapımı ve yeni kurulacak köyü de içene alan masrafların hesaplamasını yaptıktan sonra çıkan meblağının çok yüksek olmadığını kurulacak kooperatif aracılığı ile hem ev yapılarak uzun vadede geri ödeneceğini hem de % 30 civarındakini ise yani kendilerine düşen külfete katlanacaklarını dile getirmektedirler (1965, s. 13). Bu ortaklaşma çabasının yetersiz kalacağı alanlarda ise devletin müdahale etmesinin köy kalkınması için gerekli olduğunu dile getiren Neşe Deriş; çalışmasında teknolojik gelişmenin kalkınmaya olan katkısını köy kalkınma modeli üzerinden ele almaktadır. Buna göre devlet tarafından köylülere verilen bir traktörün kalkınmaya olan katkısını yakın köy örneği üzerinden dört köyü içeren bir modelleme ile

dile getirmektedir. Köylünün ortaklaşma sürecine katılımını içeren bu yaklaşımda köylülerin köy örgütlenmesi üzerinden kırsaldaki kalkınmayı daha sağlıklı bir şekilde yürütebileceğini dile getirmektedir (1962, s. 14).

Kalkınmanın kırsaldaki izleklerinin katılımcı bir eksenden tartışılıyor olması ve bu sürece köylülerin katılmasını istemeleri dönem Türkiye'sinde diğer sosyalist akımların Yön üzerindeki etkisine yorumlarla mümkündür. Nitekim bu dönemde topraksız köylü lehine kimi müdahalelerin tartışılması, kırsal kalkınmanın ötesinde mülkiyetin nasıl ele alınması gerektiğini de içeren yaklaşımlar sosyalist hareketler tarafından tartışılmaktadır. Kamulaştırmanın öncelendiği bu bakış açısı Marksist bir perspektifin kırsaldaki izdüşümleridir. Bu hâliyle Yön dergisi çevresindeki tartışmalardan daha ötesini içeren bu bakış açısı nitekim Yöncülerin temkinli hâlini de açığa çıkarır.

Sonuç

Yön dergisi esasında Milli İktisat geleneğinin Türkiye aydınının da oluşturduğu patikanın 1960'lı yıllardaki yeni bir yorumudur. Bu yorum bir taraftan geçmişin temel problem ve çözümlerini içerirken, diğer taraftan ise özellikle derginin iktisat alanındaki perspektifinde önemli bir nüfuza sahip olan Doğan Avcıoğlu'nun almış olduğu eğitim ve perspektifinin izlerini de içine alacak şekilde Türkiye sosyalist hareketinin iktidar stratejisinin bir hattını temsil eder. Bu hat zinde kuvvetler, kemalizm, kalkınmacılık, planlamacılık gibi önermelerle strajilerini oluşturmaktadır. İktidar stratejilerinin gereği olarak öncü sınıfı köylüler olarak görmemekle birlikte kırsalın topraksız ve küçük mülkiyet sahibi kesimlerini ittifak edilmesi gereken halk kütlesinin en önemli dinamiği olarak kabul etmişlerdir. Bu kütlenin temel sorun alanlarını gerek tarım sorunu etrafındaki tartışmaların ithal ikameci sanayileşmenin (kalkınma) baştaç edildiği 1960'lı yıllar Türkiye'sindeki okumlarına yansıtarak gerekse Osmanlı'dan Cumhuriyet'e sirayet eden dönüşüş kodlarının "özgünlükleriyle" birlikte okuma telaşına düşmüşlerdir. Türkiye'nin kapitalist ülkelerle kurmuş olduğu eşitsiz ilişkiden ötürü bağımlılığının giderek arttığından hareketle yeni bir yol öneren Yöncüler; İthal ikameci sanayileşmenin ön alanda olduğu bu evrede planlamacılık-kalkınmacılıkla kırsalın da dönüşümün parçası hâline geleceği tezine sahiptirler. Bu bağlamda kırsalın mülkiyet eşitsizlikleri sıklıkla işlenmiştir. Eşitsizliğin kökeni, borçlanma mekanizmaları, tarımda makineleşme gibi başlıklar sürekli kalkınma-planlanma ve devletin rolü ekseninde ele alınmıştır. Kemalizmin rotasından çıkmayan Yön ekibi; ithal ikameci kalkınmayı sosyalizmle ilişkilendirmeyi hedefler. Bunu yaparken üçüncü dünyadaki sosyalist hareketlerden hareketle Türkiye'ye model arayışı içine girmiştir. Bu model arayışı Kemalizmi destekleyen üçüncü dünyacılık tezleriyle bütünleşen hâli ise milli "başarı" hikâyeleridir. Fakat bu başarılar kırsaldan çok sanayinin merkezinde yer aldığı dönüşümü içerir.

Yöncüler kırsal sonunu kalkınma-planlama ve devletçilik merkezli okumalarını güncel siyasetin etkisi altında okurken belli başlı konuları sıklıkla konu edinmişlerdir. Bunlar içinde kırsal mülkiyet eşitsizliği, feodalizm sorunu, yerel kaynak dağılımdaki sorunlar, kalkınmanın rotası ve kırsal borçlanma mekanizmaları gibi başlıklar başlıcalarıdır. Bu bağlamda kırsaldaki ilişkilerin geçmişinden başlanarak yeniden okumasını dönemin güncel siyasetinin gereği yapmaktan geri durmamışlardır. Kırsalın toplumsal yapısına dair tahlilleri dönem kırsalının değişen hâllerini içine alacak bir yapıdadır. Feodalizm meselesi tıpkı daha önceki dönemlerdeki Türkiye aydınınının baktığı yerle süreklilik göstermektedir. Bu süreklilik kuşkusuz ki bazı farklılıkları içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda özellikle feodalizm tartışmasının kırsal kentsel ilişkilerdeki mekânsallığı içinde ortaya çıkan yeni aktörler üzerinden yerelden ulusala uzanan ağlar şeklindeki örneklerle açıklanması erken dönem metinleriyle önemli bir yol ayrımıdır. Özellikle meclise taşınan ağaların, bu ağaların yereldeki ağlarının siyasal, sosyal ve iktisadi hayat alanlarındaki müdahaleleri sıklıkla dile getirilmiştir. Bu açığa çıkarma

beraberinde bir başka tartışma konusunu da yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye’deki feodalizm tartışmasının erken cumhuriyetten süregelen Kürt=feodalizm hattındaki anlatısı 1960’lı yıllardaki tartışmalarla yeni bir evreye taşınmaktadır. Bu dönüşümde Türkiye sosyalistlerinin ve dolayısıyla Yön dergisi çevresinin hatırı sayılır bir katkısı olmuştur. Nitekim Yön dergisinin pek çok sayısında ağalık müsessi ve onun merkez-yerel ilişkileri üretmedeki çabası başka bölge pratikleriyle açığa çıkarılmıştır. Daha önemlisi ise bu okumaların ana yönü sınıf eksenli bir tartışmaya evrilmiştir. Bu bağlamda Ege ve Akdeniz bölgelerinin kapitalizm ile daha belirgin bir şekilde iç içe geçmiş olması ve dolayısıyla tarım havzalarındaki eşitsizliğin daha görünür olması dergi çevresince açığa çıkarılmıştır. Nitekim söz konusu bu bölgelerdeki mülkiyetin yeniden dağılımı/üretimi tarihsel toplumsal kökenleriyle iç içe gelişen hâller üzerinden açığa çıkarılma çabası Marksist bir okumanın Yön dergisindeki tezahürleridir. Bu bağlamda çözüm olarak ortaya konulan ve özellikle çiftçiye topraklandırma tasarısı etrafındaki önerileri Yön hareketinin kırsala dair düşüncülerinin en somut ve süreklilik gösteren anlatılarıdır. Yine Türkiye sosyalist hareketinin kırsal yeniden okuma çabasının Yöncülerdeki devlet merkezli kalkınmacı-planlamacı hattında açtığı kimi küçük gedikler gözden kaçmamaktadır. Bu bağlamda kırsaldaki mülkiyet eşitsizliği için sunulan kooperatifleşme, ortaklaşma, kamusallaştırma, karar alma süreçlerine köylülerin katılımını önermeleri Yön dergisinin ötesinde Türkiye sosyalist hareketinin 1960’lı yıllar kırsal/tarım sorununa yaklaşımlarının dışı vurumudur. Bu hâller Yön dergisinin ötesine taşan ve iktidar stratejisinin bir çeper mekânı olarak kırsalın dönüşümünü içeren oldukça köklü değişim isteklerinin birinci elden anlatımıdır.

KAYNAKÇA

- AĞIR, S. (2017). “Osmanlı İktisat Düşüncesinde Bir Kalkınma Stratejisi Olarak Örnek Alma”. *Türkiye’de İktisadi Düşünce*. (der. Özgür M. Erdem-Duman Alper-Kaya Alp Yüce Kaya). İstanbul: İletişim Yayınları: 52-66.
- ATILGAN, G. (2007). *Behice Boran Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- ATILGAN, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- AVCIOĞLU, D. (1965). “Reform Tasarısını Destekliyoruz”. *Yön Haftalık Gazete*. IV/94: 3-4.
- AYAYDIN, O. (1965), “Hükümet Toprak Reformuna Karşı”. *Yön Haftalık Gazete*. IV/116: 16.
- AYAYDIN, T. (1965). “Toprağın Kökeni”. *Yön Haftalık Gazete*. V/108: 12.
- AYDIN, Z. (2016). “Çağdaş Tarım Sorunu ve Yeni Köylülük”. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. XLIII/4: 43-63.
- AYDIN, Z. (2018). *Çağdaş Tarım Sorunu, Ekonomik, Politik ve Sosyolojik Kuramlar, Yaklaşımlar, Politikalar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BAŞKAYA, F. (2015). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. 7. Baskı. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- BORAN, B. (1962) “Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet, I- Marksist Metod Nedir?”. *Yön Haftalık Gazete*. I/50: 13.
- BORAN, B. (1962). “Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet II. Osmanlılarda Mülkiyet Meselesi”. *Yön Haftalık Gazete*. I/51: 13.

- CHAYANOV, A. V. (1925). "The Peasant Farm Organization". *The Theory of Peasant Economy*. (ed. D. Thorner-B. Kerblay-R. Smith). E.F. USA. *The American Economic Association by Richard D. Irwin, Inc. Homewood, Illinois*: 101-386
- ÇAKMAK, D. (2011). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Evrimi Societas ve Universitas Gerilimi*. İstanbul: Libra Kitap.
- ÇAVDAR, T. (1983). "Cumhuriyet Döneminde Türk İktisadi Düşüncesi (1074-1084)". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (hızl. Murat Belge,-Bülent Özüakın). İstanbul: İletişim Yayınları. IV: 7-12.
- DEĞİRMENÇİ, S. (2019). *2000 Sonrası Türkiye Tarımında Dönüşümün Temel Bileşenleri: Devlet-Sermaye İlişkileri Ekseninde Talepler ve Yasal Düzenlemeler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- DERİŞ, N. (1962) "Köyü Devlet Eliyle Kalkındıracak Pratik Çare: Köy Kalkınma Merkezleri". *Yön Haftalık Gazete*. I/38: 14.
- DOĞAN, M. G. - K. ÜNÜVAR (2018). "Üçüncü Dünya'cılık, Maoculuk, Aydıncılık". *Modern Düşünce'de Siyasi Düşünce: Sol*. (ed. T. Bora-M. C. Gültekinçil). 4. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları: 705-942.
- DUMONT, R. (1965). "Toprak Reformlarının Bilinmeyen Tarafları". *Yön Haftalık Gazete*. IV/105: 8-9, 12.
- ERDE, A. (1965). "Müesseseseleşen Tefecilik Bölgemiz Çiftçisini Soymaktadır". *Yön Haftalık Gazete*. IV/113: 2.
- ERSOY, M. (1984). "Çevre Toplumsal Formasyonlarda Ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün Yapısına İlişkin Modeller". *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine*. (der. H. Ç. Keskinok-M. Ersoy). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları: 1-22.
- ERTEM, R. (1965). "Kalkınma ve Köylü". *Yön Haftalık Gazete*. IV/97: 13.
- FOUCAULT, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus, Collège De France Dersleri 1977-1978*. (çev. F. Taylan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- GENÇ, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜLÖKSÜZ, G. - Y. GÜLÖKSÜZ (1983). "Kırsal Yapı". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (hızl. M. Belge -B. Özüakın). İstanbul: İletişim Yayınları: V: 1240-1271.
- HOBBSAWM, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı. 1917-2012*. (çev. Y. Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- HUNT, E. K. (2009). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (çev. M. Günay). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- KAUTSKY, K. (1988). *The Agrarian Question*. (çev. P. Burgess). USA-Winchester: Zwan Publications.
- KAZGAN, G. (2013). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. 14. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KEYDER, Ç. (1983). "Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. (hızl. M. Belge-B. Özüakın). İstanbul: İletişim Yayınları: V: 1254-1272.
- KORALTÜRK, M. - C. ÇETİN (2005). "Türkiye'de Liberal İktisadi Düşünce". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları: VII: 316-355.

- KÖYMEN, O. (1999). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- KÜÇÜK, Y. (1986). *Aydın Üzerine Tezler: 1830-1980*. IV. İstanbul: Yayınevi.
- LACLAU, E. (1984). “Latin Amerika’da Feodalizm ve Kapitalizm.” *Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine*. (der. H. Ç. Keskinok-M. Ersoy). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları: 95-119.
- LENIN, V. I. (1971). *Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi*. (çev. Ş. Hulusi). İstanbul: Payel Yayınları.
- MARX, K. (2013). *Kapital Ekonomi Politikiğin Eleştirisi*. (çev. M. Selik-N. C. Satılğan). İstanbul: Yordam Kitap.
- ÖZER, N. (2013). *Nâzım Hikmet’in Memleketimden İnsan Manzaralarında İmajlar: Toplum, Tarih ve Sinema*. Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ÖZVEREN, E. (2017). “İster İstemez Karşılaştırmalı ve Dışa Bağımlı İktisadi Düşünce Tarihimiz: Gözlemler ve Sorunlar”. *Türkiye’de İktisadi Düşünce*. (ed. M. E. Özgür-A. Duman-A. Y. Kaya). İstanbul: İletişim Yayınları: 13-48.
- PAMUK, Ş. (2014). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. 2. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- SAĞLAM, M. A. (2019). “Türkiye İktisadi Düşüncesinde Millî İktisat ve Kırsala Bakışları”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 44: 252-272.
- SAĞLAM, M. A. (2020). “Kadro Dergisinin/Hareketinin Kırsala Bakışı”. *Journal of History School*. 48: 3450-3477.
- SARIHAN, F. İ. (1962). “Ağalar ve Masallar”. *Yön Haftalık Gazete*. I/31: 31.
- SAVAŞ, V. (1999). *İktisat Tarihi*. 5. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- SAYAR, G. A. (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönemden II. Abdülhamid’e)*. 2. Baskı. İstanbul: Ötüken.
- ŞENER, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset (YÖN, MDD ve TİP)*. 2. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap.
- TEKELİ, İ. - S. İLKİN (2003). *Bir Cumhuriyet Öyküsü Kadrocular ve Kadro’yu Anlamak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TEKELİOĞLU, Y. (2010). “Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*. XIX/2010: 43-80.
- THORNBURG, M. W. (?). *Türkiye Nasıl Yükselir*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- TOKER, N. (1962). “Köy Kalkınması Nasıl Olur?”. *Yön Haftalık Gazete*. I/38: 9.
- TOPRAK, Z. (1984). “Osmanlı Narodnikleri: “Halka Doğru” Gidenler”. *Toplum ve Bilim*. 24: 69-81.
- Türkiye İşçi Partisi Programı* (1964). İstanbul: Ersa Matbaacılık Kollektif Şirketi.
- TÜRKMEN, E. A. (2018). *Behice Boran Kitabı: Seçme Metinler ve Üzerine Yazılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- TÜRKOĞLU, B. (1965). “Sökenin Toplumsal Yapısı”. *Yön Haftalık Gazete*. IV/115: 13.
- YAVUZ, N. (1963). “Sosyal İhtilal Yürüyor”. *Yön Haftalık Gazete*. II/73: 4-5.

- YERASIMOS, S. (1989). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye I. Dünya Savaşından 1971'e*. (çev. B. Kuzucu). İstanbul: Belge Yayınları.
- YILMAZ, C. (1962). "Terlemeden Kazananlar: Tefeciler". *Yön Haftalık Gazete*. I/31: 2.
- Yön (1961). "Bildiri". *Yön Haftalık Gazete*. I/1: 12-14.
- Yön (1962). "Hükümetin Gizlediği Yeni Bir Vesika: Jacoby Raporu". *Yön Haftalık Gazete*. I/50: 8-9.
- Yön (1963). "Batılılar Bizi Nasıl Görüyor: Cumhuriyetin Kırkıncı Yılında Türkiye". *Yön Haftalık Gazete*. II/77: 8-11.
- Yön (1963). "Toprak Reformu ve Sınıf Durumu". *Yön Haftalık Gazete*. II/75: 6-7.
- Yön (1965). "Korkunç Bir Tefecilik Soygununu Açıklyoruz Sökeli Milyonerler Tefeciye Nasıl Soyuyorlar? (1965)". *Yön Haftalık Gazete*. IV/111: 4-5.
- Yön (1966). "Türkiye'nin Ana Davası: Türk Tarımında Kapitalizmin Gelişmesi, Fakir ve Küçük Çiftçilerin Artan Sefaleti 1913-1960". *Yön Haftalık Gazete*. V/145: 8-10.
- Yön (1966). "Ve Durgun Akardı Ceyhan". *Yön Haftalık Gazete*. V/155: 8-10.

İnternet Kaynakları

- "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları" (2022). Erişim Tarihi: 28.06.2022.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2021-45500>
- URL 1: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2021-45500> (Erişim Tarihi: 09.08.2022)